JAMES HILTON

LA REVEDERE, DOMNULE CHIPS

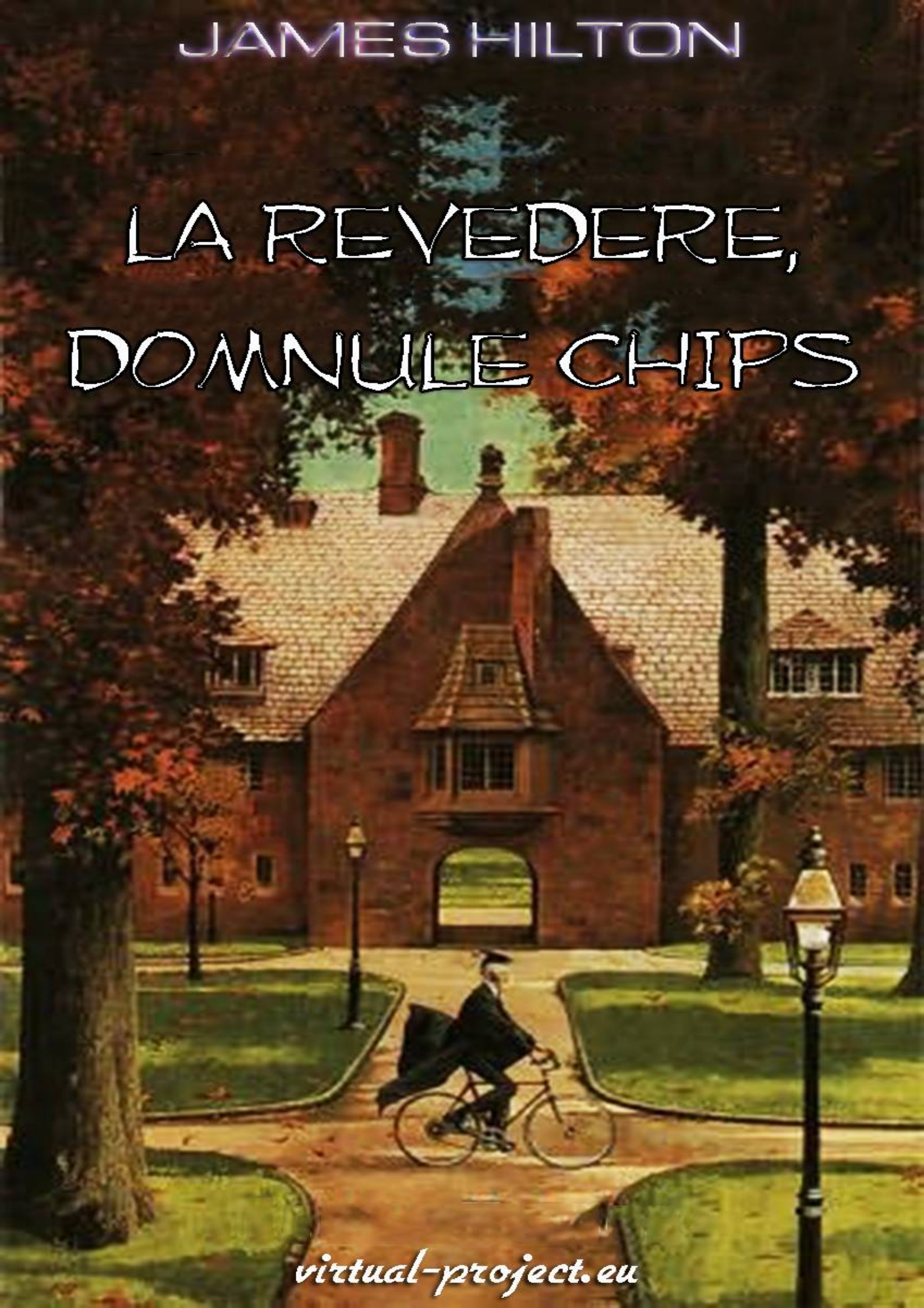

virtual-project.eu

JAMES HILTON

LA REVEDERE, DOMNULE CHIPS

Original: *Good-bye, Mr. Chips* (1958)

Traducere de: LIDIA CUCU-SADOVEANU
și CRISTINA MICUȘAN

virtual-project.eu

Editura: TINERETULUI

1967

1.

Când înaintezi în vârstă (și, bineînțeles, nu ești bolnav), te lași uneori furat de somn, iar ceasurile ți se par că se scurg cu încetineala cu care se mișcă o turmă leneșă de-a lungul unei câmpii.

Așa era și cu Chips, pe măsură ce trimestrul de toamnă înainta și ziua se micșora tot mai mult, încât se făcea destul de întuneric ca să aprindă lampa înainte de a se suna apelul. Și asta pentru că Chips, ca un bătrân căpitan de vas, mai măsura încă timpul după semnalele de altădată; și-i era ușor, pentru că locuia la doamna Wickett, chiar peste drum de școală.

Stătea acolo de mai bine de zece ani, adică de când părăsise, în cele din urmă, învățământul, și amândoi, atât el cât și proprietăreasa, se țineau mai mult după Brookfield decât după ora de la Greenwich.

— Doamnă Wickett – striga Chips cântat, cu vocea aceea repezită și ascuțită care mai păstra încă multă vioiciune – ai putea, te rog, să-mi aduci o ceașcă de ceai înainte de pregătirea lecțiilor?

Când înaintezi în vârstă, e plăcut să șezi lângă foc, să bei o ceașcă de ceai și să asculți clopotul școlii sunând masa, apelul, meditația și stingerea. Chips își întorcea totdeauna ceasul după clopotul acesta din urmă; apoi așeza grilajul în fața focului, stingea gazul și lua cu el un roman polițist ca să citească în pat. Rareori citea mai mult de o pagină înainte de a-l cuprinde somnul, repede și pe nesimțite, mai mult ca o intensificare mistică a percepției decât ca o schimbare, intrând în altă lume; căci zilele și nopțile lui erau la fel, pline de visuri.

Înainta în vârstă (bineînțeles, nu era bolnav) și, după cum spunea și doctorul Merivale, nu suferea, de fapt, de nimic.

— Dragul meu, ești mai zdravăn decât mine – îi spunea Merivale sorbind un pahar de Xeres când trecea pe la el să-l vadă, cam la fiecare două săptămâni. Ai trecut de vârsta la care oamenii fac bolile acelea oribile; ești unul din puținii fericiți care o să moară într-adevăr de moarte naturală. Și asta, bineînțeles, dacă o să mori vreodată. Ești un tip de om atât de deosebit, că nu se poate ști niciodată.

Totuși, când Chips era uneori răcit sau când vânturile de răsărit șuierau peste mlaștini, Merivale o lua câteodată pe doamna Wickett de-o-parte, în vestibul, și-i spunea în șoaptă:

— Ai grijă de el, înțelegi, pieptul… îi obosește inima. N-are, de fapt, nimic, numai *anno domini*[1], și asta e cea mai rea dintre toate bolile, la urma urmei…

Anno domini… pe Jupiter, da! Chips se născuse în 1848 și fusese dus la expoziția cea mare pe când era un țânc cu pași nesiguri – nu mulți oameni încă în viață s-ar putea făli cu un asemenea lucru. Ba chiar mai mult. Chips era în stare să-și amintească Brookfield-ul de pe timpul lui Wetherby. Un fenomen, într-adevăr! Wetherby era un om bătrân pe vremea aceea – 1870 – dată ușor de reținut din cauza războiului franco-prusac. Chips venise la Brookfield după un an petrecut la Melbury, unde nu-i plăcuse pentru că fusese hărțuit prea mult; dar Brookfield-ul îl atrăsese aproape chiar de la început. Își amintea ziua primei întrevederi – era o zi însorită de iulie, cu aerul încărcat de parfumul florilor, și se auzea pac-pac-ul loviturilor de pe terenul de crichet. Brookfield juca cu Barnhurst, și unul din băieții de la Barnhurst, unul mărunțel și dolofan, reușise în mod strălucit o sută de puncte. Ciudat că un lucru ca acesta i-a rămas atât de clar întipărit în minte. Wetherby însuși l-a primit părintește și cu multă curtoazie; probabil că, sărmanul, era încă de pe atunci bolnav; a murit în timpul vacanței de vară, înainte ca Chips să-și fi

început primul său trimestru. Dar, oricum, se cunoscuseră și vorbiseră unul cu altul. Adesea, stând în fața focului la doamna Wickett, Chips se gândea: „Sunt, probabil, singurul om de pe lume care a păstrat o amintire atât de vie bătrânului Wetherby…” Vie, da; îi revenea în minte de multe ori imaginea acelei zile de vară, cu razele soarelui filtrându-se prin praful din biroul lui Wetherby.

— Dumneata ești tânăr, domnule Chipping, iar Brookfield-ul este o instituție veche. Tinerețea și bătrânețea fac adeseori casă bună laolaltă. Dăruiește-ți entuziasmul Brookfield-ului și Brookfield-ul îți va da ceva în schimb. Și să nu permiți nimănui să facă glume pe socoteala dumitale. Am aflat – hm – că disciplina n-a fost totdeauna partea dumitale tare, la Melbury, nu?

— Într-adevăr, poate că nu, domnule.

— Nu face nimic; dumneata ești foarte tânăr; e, mai ales, o chestiune de experiență. Aici ți se oferă un nou prilej. Adoptă de la început o atitudine fermă, ăsta-i tot secretul.

Poate că așa era. Își amintea de acea primă și teribilă încercare, când și-a început ora de meditație; era într-un amurg de septembrie cu mai mult de o jumătate de secol în urmă; sala cea mare îl aștepta plină de sălbatici obraznici, gata să se arunce asupra lui ca la o pradă ce li se cuvenea. Tinerețea lui. Obrajii rumeni, gulerul înalt și favoriții (ciudate gusturi aveau oamenii pe vremea aceea!), la cheremul a cinci sute de pușlamale fără rușine, pentru care să-ți bați joc de profesorii noi însemna o mare măiestrie, un sport pasionant și, într-un fel, o tradiție. Niște drăcușori destul de cuviincioși luați individual, dar, în grup, nemiloși și înverșunați. Liniștea bruscă atunci când s-a așezat la catedră, pe podium, aerul sever pe care și-l luase ca să-și ascundă nervozitatea interioară; tic- tacul orologiului din spatele lui și mirosul de cerneală și vopsea; ultimele raze roșii-sângerii care săgetau oblic prin geamurile pătate ale ferestrelor.

Cineva a lăsat să cadă capacul unui pupitru – repede, trebuia să-i ia pe toți prin surprindere; trebuia să le arate că nu le merge cu el.

— Dumneata de acolo, din rândul al cincilea, acela cu părul roșu, cum te cheamă?

— Colley, domnule.

— Foarte bine, Colley, ai să scrii o sută de rânduri.

După asta, nicio bătaie de cap. Câștigase prima rundă.

Și ani după aceea, când Colley, devenit consilier municipal al Londrei, baronet și multe altele, și-a trimis fiul (și el tot cu părul roșu) la Brookfield, Chips îi spunea:

— Colley, tatăl dumitale a fost primul băiat pe care l-am pedepsit când am venit aici, acum douăzeci și cinci de ani. O meritase atunci, iar acum ți-a venit rândul ție.

Ce-au mai râs cu toții… și cum râdea sir Richard când fiul său, în scrisoarea din duminica următoare, i-a povestit întâmplarea!

Și din nou ani, ani mulți după aceea, a făcut o glumă și mai bună. Sosise un alt Colley – fiul lui Colley care era fiul primului Colley. Chips i-a spus, subliniindu-și observațiile cu acel „hm” care devenise la el, de pe atunci, o obișnuință:

— Colley, ești – hm – un exemplu splendid al – hm – tradițiilor moștenite. Mi-aduc aminte că bunicul dumitale – hm – n-a izbutit niciodată să priceapă ablativul absolut. Era cam mărginit bunicul dumitale. Tatăl dumitale la fel – hm – mi-l amintesc – stătea în banca aceea din fund, lângă perete – nici el n-a fost mai breaz. Cred însă, dragul meu Colley, că dumneata – hm – i-ai întrecut pe toți!

Hohote de râs.

Strașnică glumă și bătrânețea asta – și tristă totuși într-un fel.

Cum stătea așa, în fața focului, și rafalele de vânt zgâlțâiau ferestrele, Chips se lăsa pradă rând

pe rând veseliei și întristării până la lacrimi, așa încât doamna Wickett, atunci când intra cu ceașca de ceai, nu mai știa dacă Chips râsese cu puțin mai înainte sau plânsese. De altfel, nici el n-ar fi putut spune.

2.

De partea cealaltă a drumului, în spatele unui zid de ulmi bătrâni, se înălța Brookfield-ul, arămiu sub mantia de iederă a toamnei. Un grup de clădiri din secolul al XVIII-lea, așezate în jurul unui patrulater, și dincolo de ele, pe acri întregi terenurile de joc; urma micul sat din imediata apropiere, apoi întinsele șesuri mlăștinoase.

Brookfield-ul. Așa cum spusese Wetherby, era o instituție veche; înființată în timpul reginei Elisabeta, ca școală secundară, ar fi putut, cu ceva mai mult noroc, să devină tot atât de renumită ca și Harrow[2]. N-a avut însă prea mult noroc. Școala a prosperat și a decăzut rând pe rând, fiind aproape de desființare uneori, devenind aproape celebră alteori. Într-un asemenea moment de înflorire, în timpul domniei lui George I, corpul principal a fost reclădit și i s-au făcut multe adaosuri. Ulterior, după războaiele napoleoniene și până către mijlocul domniei reginei Victoria, școala a început din nou să piardă, atât din elevi, cât și din renume. Wetherby, care a venit aici în 1840, a mai pus-o oarecum pe picioare; dar în perioada care a urmat nu s-a mai ridicat niciodată la nivelul unei școli de prim rang. Rămăsese totuși o școală bună, de mâna a doua. O subvenționau câteva familii de vază; a dat exemplare frumoase, oameni care au jucat un rol în istoria acelor timpuri – judecători, membri ai parlamentului, administratori coloniali, câțiva lorzi și episcopi. Majoritatea, însă, au devenit negustori, fabricanți, liber profesioniști și, în bună parte, pastori și mici moșieri. Era genul acela de școală de care dacă-i pomeneai unui snob, s-ar fi putut să-ți răspundă că, după cât i se pare, a auzit vorbindu-se de ea.

Totuși, dacă n-ar fi fost o astfel de școală, probabil că nu l-ar fi angajat pe Chips. Pentru că Chips, atât din punct de vedere social, cât și

academic, era tot atât de respectabil, dar nu mai strălucit decât Brookfield-ul însuși.

I-a trebuit, la început, câtva timp ca să-și dea seama de asta. Nu că ar fi fost lăudăros sau înfumurat, dar la douăzeci de ani fusese și el tot atât de ambițios ca majoritatea tinerilor de vârsta lui. Visul său fusese să ajungă, eventual, director sau, în orice caz, profesor principal la o școală cu adevărat de rangul întâi; numai încetul cu încetul, după repetate încercări și repetate eșecuri, a înțeles că nu avea pregătirea necesară. Diploma lui de licență, de exemplu, nu era dintre cele mai strălucite, iar disciplina, deși destul de bună și în curs de ameliorare, nu te puteai baza pe ea în toate împrejurările. N-avea posibilități materiale personale și nici legături de familie mai importante. Pe la 1880, după zece ani petrecuți la Brookfield, a început să recunoască faptul că soarta îi era potrivnică și că nu avea nicio șansă să avanseze, mutându-se la altă școală; cam tot în același timp însă, perspectiva de a rămâne acolo unde era a început să-și facă loc în mintea lui. La patruzeci de ani, prinsese rădăcini la Brookfield, se stabilise acolo și era destul de fericit. La cincizeci era decanul corpului profesoral. La șaizeci, sub un director nou și tânăr, Chips întruchipa Brookfield-ul, invitatul de onoare la dineurile foștilor elevi ai Brookfield-ului, Curte de apel în toate problemele privitoare la trecutul și tradițiile Brookfield-ului. Iar în 1913, când a împlinit șaizeci și cinci de ani, a părăsit învățământul, a primit în dar un cec, un birou, o pendulă, și a trecut drumul ca să locuiască la doamna Wickett. O carieră onorabilă, încheiată în mod onorabil; au strigat toți de trei ori „ura” pentru bătrânul Chips, cu prilejul zgomotoasei mese de sfârșit de an.

De trei ori „ura”, fără îndoială; dar avea să mai urmeze încă ceva, un epilog nebănuit, un bis jucat în fața unor spectatori întristați.

3.

Camera pe care i-o închinase doamna Wickett era mică, dar foarte confortabilă și luminoasă. Casa, de fapt, era urâtă și pretențioasă; pentru el însă, lucrul acesta n-avea nicio importanță; îi convenea, ceea ce era esențial. Și asta pentru că îi plăcea să se plimbe de-a lungul terenurilor de joc, după-amiaza când vremea era destul de frumoasă, și să urmărească partidele. Îi făcea plăcere să schimbe câteva cuvinte cu băieții și să le zâmbească, când îl salutau cu mâna la cozoroc. Ținea în mod deosebit să cunoască pe toți elevii noi și să-i invite la ceai chiar în timpul primului trimestru. Comanda totdeauna la Reddaway, în sat, tortă de nuci cu glazură roză, iar în trimestrul de iarnă mai servea și un fel de gogoși așezate grămadă pe o farfurie lângă foc, atât de îmbibate în unt, încât cele de la fund stăteau într-o mică baltă de grăsime.

Musafirii se amuzau privindu-l cum pregătește ceaiul, pe care îl scotea din diferite cutii, cu lingurița, amestecându-l. Îi întreba pe elevii noi unde locuiau și dacă aveau rude care învățaseră la Brookfield. Avea grijă ca farfuriile să nu le rămână goale și, fix la ora cinci, după ce ședința durase o oră, își arunca privirea spre pendulă și spunea:

— Ei bine – hm – a fost foarte plăcut – hm – să fim împreună în felul acesta. Îmi pare rău – hm – că nu mai puteți sta…

Surâzând, le strângea mâna în prag, lăsându-i s-o ia la goană pe stradă către școală, împărtășindu-și impresiile:

— Tare cumsecade, bătrânul Chips. În orice caz, îți dă un ceai grozav de bun și știi precis când ar dori s-o iei din loc…

Chips de asemeni, își spunea impresiile doamnei Wickett, când venea în cameră să strângă ceștile de ceai.

— Oră cât se poate de plăcută, doamnă Wickett. Tânărul Branksome mi-a spus – hm – că maiorul Collingwood era unchiul său – Collingwood cel pe care l-am avut aici – hm – cred că era în nouă sute doi. Doamne, îmi aduc foarte bine aminte de Collingwood. I-am tras o dată o mamă de bătaie – hm – pentru că se cățărase pe acoperișul școlii ca să scoată o minge din jgheab. Putea – hm – să-și rupă gâtul, nebunul. Ți-l mai amintești, doamnă Wickett? Trebuie să fi fost pe vremea dumitale.

Doamna Wickett, înainte de a fi pus ceva bani deoparte, avusese în grijă, la școală, supravegherea lenjeriei.

— Da, l-am cunoscut, domnule. Era obraznic cu mine, de obicei. Dar nu ne-am spus niciodată vorbe urâte. Doar cam obraznic. Nu era băiat rău. Cei de felul lui nu-s niciodată, domnule. N-a fost cumva acela care a primit medalia, domnule?

— Da, o D.S.O.[3].

— Mai aveți nevoie de altceva, domnule?

— Deocamdată, nu – hm – până la ora serviciului religios. A fost ucis, mi se pare, în Egipt… Da – hm – poți să-mi aduci atunci cina.

— Foarte bine, domnule.

Plăcută și tihnită viață la doamna Wickett. Nu avea niciun fel de griji; pensia era îndestulătoare, mai avea și ceva bani puși deoparte. Putea să-și permită orice, orice-și dorea. Camera sa era mobilată simplu și după gustul unui învățător: câteva rafturi cu cărți și trofee sportive; policioara căminului ticsită cu cărți poștale ilustrate și fotografii cu autografe de la elevi și oameni maturi; un covor turcesc uzat, fotolii mari; pe pereți, tablouri reprezentând Acropole și Forum. Aproape fiecare lucru provenea din vechea lui cameră de profesor din incinta școlii. Cărțile erau, mai ales, opere clasice, fiindcă asta fusese materia lui; totuși se mai aflau și câteva cărți de istorie și literatură. Mai era, tocmai jos de tot, un raft pe care stăteau grămădite, unele peste altele, romane

polițiste în ediții ieftine. Lui Chips îi plăceau. Câteodată lua din raft un Virgiliu sau Xenofon și citea câtva timp, dar îndată se întorcea la doctorul Thorndyke ori la inspectorul French. Nu era, în ciuda anilor îndelungați de predare sârguincioasă, un cunoscător profund al clasicismului; de fapt, el socotea latina și greaca mai mult ca niște limbi moarte, din care un englez cultivat trebuie să cunoască câteva citate, decât ca limbi vii vorbite cândva de oameni care au existat. Îi plăceau acele scurte articole de fond din *The Times* care cuprindeau unele citate pe care le cunoștea; faptul că se putea număra printre oamenii din ce în ce mai puțini care le înțelegeau era pentru el ca un fel de francmasonerie secretă și aleasă; aceasta reprezenta, credea el, unul din principalele avantaje pe care le puteai avea de pe urma studiilor clasice.

Așadar, trăia aici, la doamna Wickett, cu plăcerile liniștite ale cititului, conversației și amintirilor; un bătrân cu părul alb și puțin plesuv, încă destul de activ pentru anii lui, luându-și ceaiul, primind musafiri, ocupându-se cu corecturile unei noi ediții a anuarului din Brookfield și scriind din când în când scrisori cu un scris subțire și tremurat, dar foarte citeț. Invita la ceai pe noii profesori, tot așa ca pe elevii proaspăt sosiți. În acel trimestru de toamnă fuseseră doi, și, la plecare, după vizită, au făcut remarca:

— Un adevărat tip bătrânul, nu-i așa? Și tot ritualul acela cu amestecul ceaiului… Un burlac tipic, dacă a existat vreodată unul cu adevărat.

Afirmație cu totul greșită, oricât ar părea de ciudat, pentru că Chips nu era câtuși de puțin un burlac. Fusese căsătorit, dar era atât de multă vreme de atunci, incit niciunul dintre profesorii de la Brookfield nu-și mai putea aduce aminte de soția lui.

4.

Îl năpădeau, stârnite de căldura focului și aroma delicată a ceaiului, mii de amintiri din vremea de odinioară. Era într-o primăvară – primăvara anului 1896. Avea patruzeci și opt de ani – vârstă la care se presupune că încep să se statornicească obiceiurile. Tocmai fusese numit profesor supraveghetor[4]; din această funcție și din cursurile sale de limbi clasice își crease un colț de viață activ și plăcut. Plecase în timpul vacanței de vară în Regiunea Lacurilor, cu Rowden, un coleg; timp de o săptămână s-au plimbat și au făcut ascensiuni, când Rowden a fost nevoit să plece pe neașteptate pentru niște interese familiale. Chips a rămas singur la Wasdale Head, unde se afla în pensiune la o mică fermă.

Într-o zi, pe când urca Great Gabie, a observat o fată făcând foarte agitată semne de pe o bârnă care părea destul de periculoasă. Gândind că e în primejdie, s-a îndreptat în grabă spre ea, dar, făcând asta, a alunecat și și-a scrântit glezna.

După cum s-a dovedit mai târziu, fata nu fusese câtuși de puțin în primejdie, ci, pur și simplu, făcuse semne unei prietene care se afla mai jos, în vale; era o alpinistă încercată, mai bună chiar decât Chips, care era și el destul de bun. Așadar, în loc de salvator, Chips se pomeni el însuși salvat, deși, la drept vorbind, nu se simțea ispitit din cale-afară de niciunul din aceste roluri. Și asta pentru că, așa cum ar fi spus și el, nu-l interesau femeile. Niciodată nu se simțise la îndemână și-n largul lui în prezența lor; iar ființa monstruoasă despre care începuse să se vorbească, „femeia modernă” din opt sute nouăzeci, îl umplea de groază. Chips era un om liniștit și convențional, iar lumea, privită de la adăpostul școlii din Brookfield, i se părea plină de inovații neplăcute; exista un individ, pe nume Bernard Shaw, care avea păreri dintre cele mai

ciudate și mai condamnabile: mai era și Ibsen, cu piesele lui tulburătoare, și apoi nebunia asta nouă a bicicletei, care cuprinsese deopotrivă pe femei și pe bărbați. Chips nu era pentru toate noutățile și libertățile astea moderne. În mintea lui exista vag ideea, dacă o formulase vreodată, că femeile drăguțe erau plăpânde, timide și delicate, iar bărbații distinși le tratau cu politețe cavalerească, dar ușor distantă. Din această pricină, nu se așteptase să găsească o femeie pe Great Gable; și dacă totuși întâlnise una care părea să aibă nevoie de ajutorul unui bărbat, era cu atât mai îngrozitor ca ea să inverseze rolurile, venindu-i în ajutor. Căci așa a și făcut. A trebuit să-l ajute împreună cu prietena ei. De abia putea să mai meargă, și a fost un lucru destul de greu să-l coboare pe poteca prăpăstioasă, până jos, în Wasdale.

O chema Katherine Bridges; avea douăzeci și cinci de ani – destul de tânără ca să fie fiica lui Chips. Avea ochi albaștri sclipitori, pistrui pe obraz și părul lins, de culoarea paiului. Stătea și ea tot la o fermă; era în vacanță împreună cu o prietenă și, cum se considera răspunzătoare de accidentul lui Chips, venea regulat cu bicicleta pe malul lacului, până la casa unde stătea întins și se odihnea bărbatul acesta între două vârste, potolit și cu înfățișare serioasă. Așa și-l închipuise ea la început. Iar el, pentru că ea mergea pe bicicletă și nu se sfia să viziteze un bărbat singur, în odaia de primire a fermei, se întreba nedumerit, unde o să ajungă lumea asta. Entorsa îl pusese cu totul la discreția ei și în curând avea să-și dea seama cât de multă nevoie avea de ajutorul ei. Era guvernantă, în prezent fără serviciu, cu ceva bani puși deoparte; citea și-l admira pe Ibsen; era de părere că femeile ar trebui să fie primite în universități; gândea chiar că ar trebui să aibă drept de vot. În politică avea idei radicale, înclinând către vederile oamenilor de felul lui Bernard Shaw și William Morris[5].

Toate aceste idei și convingeri i le debitase lui Chips în timpul acelor după-amiezi de vară la Wasdale Head; iar Chips, pentru că nu se simțea prea sigur de el, s-a gândit, la început, că nu merita osteneala să le contra zică. Apoi prietena ei plecă, iar ea a rămas; ce era de făcut cu o asemenea ființă? — se întreba Chips. Se plimba adeseori șchiopătând, sprijinit în baston, pe poteca ce ducea la bisericuță; în zid se afla o bancă de piatră, și era plăcut să stai cu fața în lumina soarelui și spre mărețul Gable, de un verde-închis, ascultând flecăreala unei fete – ei, da Chips trebuia să recunoască asta – foarte frumoasă.

Nu mai întâlnise până atunci niciuna care să-i semene. Crezuse întotdeauna că tipul acesta modern de femeie, așa-zisa „femeie nouă", i se va părea respingător; și iată că o astfel de femeie îl făcea să aștepte cu nerăbdare apariția bicicletei pe drumul de pe marginea lacului. Nici ea nu întâlnise până acum pe cineva ca el. Crezuse întotdeauna că bărbații între două vârste care citeau *The Times* și dezaprobau tot ce era modern trebuiau să fie teribil de plicticoși; și iată că tocmai unul dintre aceștia îi trezea interesul și-i atrăgea atenția cu mult mai mult decât tinerii de vârstă ei. Îl plăcuse, la început, pentru că ajungeai așa de greu să-l cunoști, pentru că avea un fel de a fi atât de delicat și liniștit, pentru că părerile lui datau din perioada aceea imposibilă – a anilor 70-80 și chiar mai de demult – dar erau, totuși, atât de profund sincere; și pentru că… pentru că avea ochi căprui și era fermecător când zâmbea.

— Bineînțeles, și eu am să-ți spun tot Chips[6] – îi spuse ea când a aflat că asta era porecla lui la școală.

După o săptămână, erau îndrăgostiți până peste cap unul de altul; se considerau deja logodiți înainte ca Chips să poată merge fără baston, și s-au căsătorit la Londra cu o săptămână înainte de începerea trimestrului de toamnă.

5.

Când Chips își amintea de zilele acelea, în îndelungatele lui reverii la doamna Wickett, își cobora, de obicei, privirea spre picioare și se întreba care dintre ele două îi făcuse un serviciu atât de însemnat. Dar acest lucru, cauza banală a atâtor întâmplări importante, era singurul în legătură cu care amănuntele îi scăpau. Revedea, în schimb, creasta falnică a muntelui Gable (de atunci n-a mai fost niciodată în Regiunea Lacurilor) și adâncurile cenușii ale lacului Wastwater de sub Screes; simțea încă, în nări mirosul aerului proaspăt după ploile torențiale și putea să urmărească, pas cu pas, defileul ca o strungă ce ducea până la Sty Head Așa de limpede îi stăruia în minte vremea aceea de fericire amețitoare, plimbările, seara, pe marginea apei, glasul ei limpede și râsul ei vesel… Fusese o persoană foarte fericită, întotdeauna. Cu câtă nerăbdare făuriseră amândoi proiecte de viitor; numai că el privise lucrurile acestea cu destul de multă seriozitate, ba chiar cu puțină spaimă. Are să fie foarte bine, desigur, ca ea să vină la Brookfield; și alți profesori care locuiau în școală erau căsătoriți. De altfel, ea îi spusese că iubește copiii și că i-ar plăcea să trăiască printre ei.

— Ah, Chips, sunt atât de fericită că ești ceea ce ești! Mi-era teamă să nu fii cumva avocat, agent de schimb, dentist sau vreun negustor cu o mare întreprindere de bumbac în Manchester. Vreau să spun că mi-era teamă atunci când te-am întâlnit prima dată. Dar să fii profesor e cu totul altceva; e atât de important – nu-i așa – să formezi pe aceia care, crescând, vor însemna ceva pentru omenire…

Chips îi răspunsese că nu privise niciodată profesia lui în felul acesta – sau, în orice caz, nu prea des. Că se străduia să facă toate cât mai bine,

și asta era tot ceea ce ar fi putut face cineva indiferent în ce slujbă.

— Da. Chips. Desigur, tocmai de aceea te iubesc, pentru că spui lucruri simple și firești ca acestea.

Și într-o dimineață – iată o altă amintire limpede ca lacrima ori de câte ori își îndrepta gândul spre ea – dintr-o pricină oarecare, simțise nevoia nestăpânită să-i vorbească cu dispreț despre el și despre toate realizările lui. I-a spus de licența lui mediocră, de greutățile pe care le avea din când în când cu disciplina, că, desigur, nu va fi niciodată avansat și că era cu totul nepotrivit să se căsătorească cu o fată tânără și ambițioasă. Iar când a sfârșit tot ce avea de spus, în loc de răspuns, ea a izbucnit în râs.

Katherine nu avea părinți și, înainte de căsătorie, locuia la o mătușă a ei la Ealing.

În seara din ajunul căsătoriei, în momentul când Chips pleca de acolo ca să se întoarcă la hotel, ea îi spusese, luându-și în glumă un ton grav:

— E o împrejurare unică, înțelegi: ultimul nostru rămas bun. Mă simt aproape ca un elev nou venit, care-și începe primul trimestru cu tine. Nu că mi-ar fi frică, știi, dar așa, pe moment, mă simt cuprinsă de un profund respect. Să-ți spun „domnule”, sau ar fi mai corect „domnule Chips”? Cred că „domnule Chips”. Așadar, la revedere, la revedere, domnule Chips…

(Se auzea o șaretă făcând clop-clop pe șosea: lumina galben-verzuie a felinarelor licărea pe pavajul ud; vânzătorii de ziare strigau ceva despre Africa de Sud; Sherlock Holmes era în Baker Street.)

— La revedere, domnule Chips..

6.

A urmat apoi o perioadă de atâta fericire, încât Chips, amintindu-și mult mai târziu, de ea, îi venea greu să creadă că ar fi putut exista o alta la fel pe lume, mai înainte sau de atunci încoace. Căsătoria lui a fost un succes desăvârșit. Katherine a cucerit Brookfield-ul așa cum l-a cucerit și pe Chips; se bucura de o foarte mare popularitate atât printre elevi, cât și printre profesori. Până și soțiile acestora, înclinate, la început, să fie geloase pe o ființă atât de tânără și de drăgălașă, n-au fost în stare să reziste mult timp farmecului ei.

Dar cel mai remarcabil lucru dintre toate a fost schimbarea pe care a realizat-o în Chips. Până la căsătorie, fusese un personaj sec și oarecum indiferent; în general, iubit și apreciat la Brookfield, nu făcea parte dintre aceia care se bucură de o mare popularitate sau trezesc afecțiuni puternice. Se afla la Brookfield de peste un sfert de veac, destul de mult timp ca să poată fi cunoscut de toată lumea ca un om cumsecade și foarte muncitor, dar de prea multă vreme ca să-l mai creadă cineva în stare să devină mai mult decât atât. De fapt, începuse chiar să se împotmolească din ce în ce mai mult în rutina seacă a pedagogiei, cea mai rea și cea din urmă capcană a acestei profesii; tot predând aceleași lecții, ani după ani, se săpase un fel de făgaș, în care toate celelalte preocupări ale vieții lui își găseau loc cu o ușurință înșelătoare. Muncea mult; era conștiincios; devenise un fel de mașină care făcea servicii, dădea satisfacție, inspira încredere, de toate, dar nu trezea interesul.

Și deodată a apărut această uimitoare soție-fetiță, la care nimeni nu se aștepta – și cel mai puțin dintre toți Chips însuși. După toate aparențele, făcuse din el un om nou, deși, în realitate, noutatea era în mare măsură o trezire la

viață a unor lucruri care existau mai de mult, încătușate și nebănuite. Ochii au început să-i strălucească: mintea lui, deși nu sclipitoare, era totuși suficient de înzestrată ca să înceapă să judece cu mai multă îndrăzneală. Acel dar pe care îl avusese întotdeauna, simțul umorului, înflori acum, căpătând o bogăție neașteptată, căruia anii îi adăugau și maturitate, începu să se simtă plin de vigoare; disciplina se îmbunătățise în așa măsură, încât își putea permite să fie oarecum mai puțin rigid; deveni mai simpatizat. La început, când venise la Brookfield, dorise să fie iubit, respectat și ascultat – dar ascultat în orice caz. Ascultarea și-o asigurase, iar respectul i s-a acordat, abia acum veni și dragostea, afecțiunea spontană a elevilor pentru omul care era bun fără să fie slab, care-i înțelegea destul de bine. Dar nu prea mult, și a cărui fericire personală îl lega de propria lor fericire. Începu să facă mici glume, de felul acelora care încântă pe școlari – procedee mnemotehnice[7] și calambururi care stârneau râsul, dar, în același timp, întipăreau și câte ceva în minte. Iată o glumă care plăcea întotdeauna fără excepție, deși era numai una dintre multe altele. Ori de câte ori clasele care învățau cu el istoria romanilor ajungeau la Lex Canuleia – legea care permitea patricienilor să se căsătorească cu plebei – Chips obișnuia să adauge:

— Așa că, vedeți, dacă domnișoara *Plebe* dorea să se mărite cu domnul *Patrician,* iar el îi spunea că nu se poate, probabil că ea îi răspundea: „Oh, ba da, poți, mincinosule!”[8]

Hohote de râs.

Kathie i-a dat un orizont, concepții mai largi și o perspectivă ce depășea cu mult acoperișurile și turlele Brookfield-ului, așa încât își privea patria ca pe ceva măreț și darnic, față de care Brookfield nu era decât unul din multele torente tributare. Cum ea avea o minte mult mai ageră decât a lui, el nu izbutea să combată părerile ei, chiar dacă nu era

de acord cu ele; de exemplu, în politică, continua să rămână conservator, în ciuda tuturor argumentelor ei radical-socialiste. Dar chiar când nu le accepta, se lăsa influențat; idealismul ei tineresc acționa asupra maturității lui, producând un amalgam de blândețe și înțelepciune.

Uneori îl convingea pe deplin. De exemplu Brookfield-ul subvenționa o școală din cartierul de est al Londrei, pentru care atât elevii, cât și părinții contribuiau în mod generos cu bani, dar cu care aveau rareori relații personale. Katherine a fost aceea care a dat ideea ca o echipă a școlii subvenționate să vină la Brookfield și să susțină un meci de fotbal cu echipa școlii. Ideea a fost atât de revoluționară, încât, dacă ar fi venit de la oricare altcineva decât Katherine, nu ar fi reușit să supraviețuiască primirii reci care i s-a făcut la început. Să aduci un grup de băieți de la mahala în mijlocul distracțiilor liniștite ale tinerilor din clasele sociale avute a părut, la început, să stârnească tot felul de probleme de care era mai bine să nu te atingi. Întreg corpul profesoral fusese împotrivă, iar școala, dacă i s-ar fi putut cere părerea, probabil ar fi fost tot împotrivă. Toată lumea era convinsă că băieții din cartierul East End sau o să se comporte ca niște huligani, sau vor fi puși în situația de a nu se simți în largul lor; în orice caz, vor avea loc „incidente” și cu toții se vor simți stânjeniți și indispuși. Totuși, Katherine insistă.

— Chips – spuse ea – vezi bine că ei greșesc și că eu am dreptate. Eu privesc înainte, spre viitor, iar ei și cu tine priviți înapoi, spre trecut. Anglia nu va rămâne întotdeauna împărțită între funcționari și „alte categorii”. Băieții aceștia din Poplar[2] au tot atâta însemnătate – pentru Anglia – cât și Brookfield-ul. Aveți datoria să-i aduceți aici, Chips. Nu puteți să vă simțiri cu conștiința împăcată, iscălind un cec de câteva guinee și ținându-i la distanță. În afară de asta, ei sunt

mândri de Brookfield – întocmai ca și voi. Poate că peste ani de zile, băieți din aceștia vor veni, ca elevi, aici – câțiva, în orice caz. De ce nu? De ce oare nu? Chips dragă, nu uita că suntem în o mie opt sute *nouăzeci* și șapte și nu în *șaizeci* și șapte, când erai tu la Cambridge Ideile tale erau bine justificate în vremea aceea și, bineînțeles, erau idei bune multe dintre ele. Dar câteva – numai câteva, Chips – au nevoie să fie modificate…

Aproape spre surprinderea ei, el cedă și deveni dintr-o dată un partizan înfocat al propunerii, și acest *volte-face*[10] a fost atât de complet, încât autoritățile școlii, luate prin surprindere, s-au trezit acceptând experiența aceasta „periculoasă”.

Băieții din Poplar sosiră la Brookfield într-o sâmbătă după-amiază; au jucat fotbal cu echipa a doua a școlii, au mâncat bătaie în mod onorabil, cu șapte goluri la cinci, după care au luat ceaiul cu echipa școlii în sala de mese. Au fost, după aceea, prezentați directorului, au vizitat școala, iar seara, Chips i-a condus la gară.

Totul s-a desfășurat fără niciun fel de incident și era evident că musafirii duceau cu ei o impresie tot atât de plăcută ca și aceea pe care o lăsau în urmă. Duceau cu ei și amintirea unei femei încântătoare, care îi întâmpinase și stătuse de vorbă cu ei. Într-adevăr, odată, după mulți ani, în timpul războiului, un soldat care se afla într-o mare tabără militară din apropierea Brookfield-ului veni să-l vadă pe Chips și îi spuse că era unul dintre jucătorii acelei echipe care-i vizitase pentru prima oară. Chips îl tratâ cu ceai și stătu de vorbă cu el, până când, într-un târziu, strângându-și mâinile la plecare, omul spuse:

— Da’ doamna ce mai face, domnule? Mi-aduc foarte bine aminte de ea.

— Da? întrebă Chips cu interes. Îți mai aduci aminte de ea?

— Cum nu! Cred că oricine și-ar aduce aminte.

Dar Chips răspunse:

— Uite, vezi, că nu-și mai aduc aminte, cel puțin cei de aici nu. Băieții vin și pleacă: mereu alte chipuri; amintirile se șterg. Nici profesorii nu rămân aici pentru totdeauna. De anul trecut, de când a ieșit la pensie bătrânul Gribble – hm – intendentul școlii, nu mai e nimeni care să o fi văzut vreodată pe soția mea. A murit la mai puțin de un an după vizita voastră. În opt sute nouăzeci și opt.

— Tare rău îmi pare, domnule, c-aud asta. Mai sunt vreo doi-trei dintre băieți care sigur își mai aduc aminte de dânsa de parc-ar fi fost ieri, deși n-am văzut-o decât o singură dată. Da, ne-aducem foarte bine aminte de dânsa.

— Îmi pare foarte bine… A fost o zi mare pentru noi toți și un meci frumos.

— Una din cele mai frumoase zile pe care le-am trăit vreodată. Ce n-aș da să fie din nou atunci și nu acu, zău c-aș da! Mâine o pornesc spre Franța.

Cam la o lună după asta, Chips află că a fost ucis la Passchendaele.

7.

Și așa rămăsese – un crâmpei de căldură și lumină în viața lui, răsfrângând o strălucire care se reflecta în mii de amintiri. În casa doamnei Wickett, amurgul le rechema în stoluri, când clopotul școlii suna apelul: Katherine alergând de-a lungul coridoarelor cu dale de piatră, râzând alături de el de una „boacănă” dintr-o compunere pe care o corecta, interpretând partitura pentru violoncel dintr-un trio de Mozart la concertele școlii, cu brațele ei albe ca laptele lunecând pe luciul cafeniu al instrumentului. Era o bună executantă și o muziciană cu multă sensibilitate. Apoi, Katherine cu blană și manșon la campionatele din decembrie ale școlii, Katherine la serbarea câmpenească ce urma după înmânarea premiilor de sfârșit de an. Katherine dându-și părerea în orice problemă, cât de neînsemnată, care se ivea. Și erau bune acele sfaturi, pe care el nu le accepta întotdeauna, dar care, de fiecare dată, aveau influență asupra lui.

— Chips dragă, în locul tău, eu i-aș ierta. În definitiv, nu e nimic grav.

— Știu, și aș vrea să-i iert, dar mă tem să nu se repete.

— Încearcă să le-o spui deschis și oferă-le o șansă.

— Asta aș putea s-o fac.

Uneori, erau și lucruri *într-adevăr* grave.

— Vezi, Chips, să ții aici închiși sute de băieți este, în realitate, ceva nefiresc, dacă stai și te gândești. Prin urmare, dacă se întâmplă ceva ce n-ar fi trebuit să se întâmple, nu crezi că e un pic nedrept să vă repeziți asupra lor ca și cum ei ar fi de vină că se află aici?

— Nu m-am gândit la asta, Kathie, dar un lucru știu: că, spre binele tuturor, noi trebuie să fim cât

se poate de severi cu astfel de abateri. O singură oaie râioasă poate molipsi pe celelalte.

— După ce, mai întâi, a fost și ea molipsită. La urma urmei, *așa* s-a și întâmplat probabil, nu?

— Poate. N-avem ce face. Totuși cred că Brookfield-ul este o școală mai bună decât multe altele. Un motiv în plus s-o menținem așa.

— Dar pe băiatul acesta, Chips… ai de gând să-l exmatriculezi?

— Directorul are s-o facă, probabil, când am să-i raportez…

— Și vrei să-i spui directorului?

— Din păcate, cred că e de datoria mea.

— N-ai putea să te mai gândești un pic… să vorbești din nou cu băiatul… să afli cum au început lucrurile?… Și, în definitiv – lăsând la o parte întâmplarea asta – nu-i așa că, de fapt, e un băiat destul de bun?

— Da, foarte bun.

— Atunci, Chips dragă, nu crezi că *ar trebui* să existe și altă soluție?

Și așa mai departe. Cam o dată din zece era de neclintit și nu se lăsa înduplecat; iar cam în jumătate din aceste cazuri excepționale ar fi dorit mai degrabă, după aceea, să-i fi urmat sfatul. Și după ani de zile, ori de câte ori avea necazuri cu un elev, fără să vrea se lăsa totdeauna în voia undei de duioșie a amintirilor; elevul, în picioare, aștepta să-și primească pedeapsa și, dacă era atent, putea să observe în ochii aceia căprui aprinzându-se o luminiță oare-i spunea că totul e în ordine. Nu avea de unde să bănuiască însă că, în astfel de clipe, Chips își amintea de ceva care se petrecuse cu mult înainte ca el să se fi născut și că, în sinea lui, gândea: „Ia uite, pungașul, să fiu al naibii dacă găsesc vreun motiv ca să-l iert, dar pun rămășag că *ea* l-ar fi găsit!”

Cu toate acestea, ea nu era întotdeauna pentru îngăduință. În unele ocazii, destul de rare, insista

pentru severitate, pe când Chips era înclinat să ierte.

— Nu-mi place felul lui de a fi, Chips. E prea încrezut. Dacă vrea să aibă neplăceri cu tot dinadinsul, eu, una, l-aș lăsa să le aibă.

Ce noian de întâmplări mărunte, toate adânc cufundate în trecut – probleme care au fost odată urgente, discuții odinioară înfocate, anecdote care erau și acum amuzante numai pentru că îți mai puteau aminti de hazul pe care-l provocaseră. Dar mai are, oare, cu adevărat vreo importanță o emoție, când și ultima ei pâlpâire s-a stins în amintirea oamenilor? Și dacă așa era, cât de multe emoții se agățau de el ca de cel din urmă refugiu înainte de destrămarea lor definitivă! Trebuia să fie îngăduitor cu ele. Să le păstreze cu grijă în minte, înainte de somnul lor cel fără de sfârșit.

Chestiunea aceea cu demisia lui Archer, de exemplu, ciudată treabă a mai fost. Sau cealaltă, cu șobolanul pe care Dunster l-a pus în galeria unde se afla orga, tocmai în timpul cât bătrânul Ogilvie făcea repetiție cu corul. Ogilvie murise și Dunster se înecase în Iutlanda; dintre toți cei care au fost atunci de față sau au auzit de întâmplare, probabil că majoritatea au dat-o uitării. Cam așa se întâmplă, de sute de ani, cu mai toate întâmplările. I se păru că vede așa, deodată, miile și miile de băieți, de la regina Elisabeta încoace; generație după generație de profesori; perioade lungi din istoria Brookfield-ului care nu au lăsat în urmă nici măcar umbra unei amintiri. Cine mai știa de ce sala cea veche a clasei a cincea se numea „groapa”? A existat, probabil, la început un motiv oarecare; dar de mult s-a pierdut fără urmă – întocmai cum s-au pierdut și cărțile lui Tit Liviu. Dar ce s-a petrecut la Brookfield când Cromwell lupta la doi pași, la Naseby? Cum a reacționat Brookfield-ul față de marea spaimă din anii patruzeci și cinci[11]–? Li s-a dat oare elevilor o zi întreagă de vacanță când a sosit știrea victoriei de

la Waterloo? Și tot așa mai departe, până în vremea cea mai îndepărtată de care el însuși își putea aduce aminte – 1870 – când Wetherby spunea, în timp ce schimbau ultimele cuvinte după prima și singura lor întrevedere: „După cât se pare, va trebui să ne răfuim și noi cu prusacii într-o bună zi, ei?”

Când Chips își amintea de lucruri ca acestea, se simțea ispitit să le aștearnă pe hârtie și să le adune într-o carte; de-a lungul anilor petrecuți la doamna Wickett, se încumetase uneori să facă și câteva însemnări răzlețe într-un caiet de școală. Curând însă se iviră dificultăți, dintre care cea mai de seamă era faptul că scrisul îl obosea atât psihic, cât și fizic. În plus, parcă și amintirile își pierdeau din savoarea lor când erau așternute pe hârtie; întâmplarea aceea cu Rushton și sacul de cartofi, de exemplu, tipărită, ar părea chiar fadă, și, Doamne, ce haz mai făcuseră atunci pe socoteala ei! Mai râdea și acum când și-o amintea; deși, poate, dacă nu-ți mai amintești de Rushton… și cine și-ar mai aduce aminte de el, după atâția ani, dacă stai să te gândești?… E atâta vreme de atunci… „Doamnă Wickett, ai cunoscut cândva pe unul cu numele de Rushton? Cred că era înainte de venirea dumitale… A plecat în Burma, cu o slujbă administrativă… sau poate în Borneo… Plin de haz, Rushton ăsta…”

Și iată-l visând din nou în fața focului, visând la vremuri care doar pentru el își mai păstrau un interes tainic. Vesele și triste, hazlii și tragice, toate i se învălmășeau în minte, și într-o bună zi, oricât de greu are să-i fie, le va scoate totuși la iveală, una câte una, și le va rândui într-o carte…

8.

Era întotdeauna prezentă în amintirea lui ziua aceea de primăvară din opt sute nouăzeci și opt, când străbătuse satul Brookfield ca într-un coșmar îngrozitor, luptându-se să evadeze spre lumea dinafară, unde soarele strălucea încă și unde toate se petreceau altfel. Tânărul Faulkner îl întâlnise acolo, pe poteca ce ducea la școală.

— Vă rog, domnule, aș putea lipsi în după-amiaza asta? Sosesc ai mei.

— Cum? Ce spui? Ah, da, da…

— Pot lipsi și de la slujba religioasă, domnule?

— Da… da…

— Și pot să mă duc la gară să-i întâmpin?

Puțin a lipsit să nu-i răspundă: „Poți să te duci și la dracu. Din partea mea. Mi-a murit soția, mi-a murit copilul, mai bine muream și eu”. În realitate, însă, a încuviințat cu capul și a pornit mai departe, împleticindu-se. Nu dorea să vorbească cu nimeni și nici să primească condoleanțe; voia, mai întâi, să se obișnuiască cu situația, dacă era în stare, înainte de a înfrunta cuvintele de compătimire ale celorlalți. A intrat în clasa a patra, ca de obicei, după apel și le-a dat câteva reguli de gramatică de învățat pe dinafară, în timp ce el stătea la catedră încremenit ca într-o transă fără sfârșit. Deodată, cineva spuse:

— Domnule, vă rog, sunt niște scrisori pentru dumneavoastră.

Într-adevăr, stătea cu coatele pe ele; erau toate adresate pe numele lui. Le deschise una după alta, dar fiecare nu conținea nimic altceva decât o foaie albă de hârtie. Se gândi, absent, că era cam ciudat, dar nu spuse nimic; incidentul nu l-a putut sustrage de la preocupările lui, cu mult mai grave. Nu și-a dat seama decât mai târziu, după câteva zile, că fusese o păcăleală de întâi aprilie.

•

Muriseră, în aceeași zi, mama și copilul abia născut: la 1 aprilie 1898.

9.

Chips își schimbă apartamentul mai spațios de la școală cu cel pe care-l ocupase odinioară ca burlac. Se gândise, în primul moment, să renunțe la funcția de profesor supraveghetor, dar directorul l-a convins să nu facă asta și, mai târziu, i-a părut bine. Munca îi dădea o ocupație, umplea golul din mintea și inima lui. Era acum altul, și toată lumea remarcase faptul. Întocmai ca și căsătoria, pierderea aceasta grea adusese o schimbare: după prima încremenire în fața durerii, deveni dintr-o dată genul de om pe care în orice caz elevii îl numesc fără ezitare „bătrânul”. Nu că ar fi fost mai puțin activ – și acum era în stare să marcheze o jumătate de sută pe terenul de crichet; și nici că și-ar fi pierdut cât de cât interesul sau pasiunea pentru muncă. Deși părul începuse, de fapt, să-i încărunțească de ani de zile, abia acum oamenii observară pentru prima oară lucrul acesta. Avea cincizeci de ani. Într-un rând, după o partidă încordată, în timpul căreia jucase tot așa de bine ca unul care ar fi avut doar pe jumătate vârsta lui, auzi, din întâmplare, pe un băiat spunând:

— Nu-i chiar așa de rău pentru un bătrân, la vârsta lui.

Când trecu de optzeci de ani, Chips obișnuia să povestească întâmplarea râzând pe înfundate:

— Auzi, bătrân la cincizeci de ani, ei! Hm – Naylor a fost acela care a spus asta, și acum nici Naylor nu poate să mai aibă mult până la cincizeci! Mă întreb dacă mai crede și acum că cincizeci de ani e o vârstă atât de înaintată! Ultima dată când am auzit de el era în avocatură, și avocații trăiesc mult. Uită-te la Halsbury – hm – la optzeci și doi de ani – decan, și a murit la nouăzeci și nouă. Asta – hm – zic și eu vârstă! Auzi, bătrân la cincizeci – păi, oameni de soiul ăsta sunt prea

tineri la cincizeci… și eu eram… mai mult un copil…

Dintr-un anumit punct de vedere, era adevărat. O dată cu noul secol, Chips dobândise un fel de maturitate, unind într-o armonie ciudată micile lui manii, din ce în ce mai accentuate, și glumele atât de des repetate. Nu i se mai întâmpla acum să aibă acele mici necazuri cu disciplina sau să nu se mai încreadă în munca și valoarea lui personală. Ajunsese la concluzia că mândria pe care i-o inspira Brookfield-ul se răsfrângea și asupra lui și avea toate motivele să fie mândru de el și de poziția pe care o avea. Slujba îi dădea libertatea de a fi în mod absolut și complet el însuși. Câștigase prin vechime și experiență o poziție privilegiată, un fel de țară a nimănui, neconsemnată în vreun document; își câștigase dreptul la acele mici excentricități inofensive care se întâlnesc atât de des la învățători sau pastori. Purta roba până când era așa de zdrențuită, încât bucățile nu puteau să se mai țină una de alta; iar când stătea pe banca de lemn, lângă scara de la sala cea mare, ca să facă apelul, își lua un aer de abandonare mistică, ca pentru un ritual. Ținea în mână catalogul, o foaie lungă de hârtie, răsucită pe o bucată de carton, și fiecare elev, cum trecea, își spunea numele, pentru ca Chips să-l verifice și să-l bifeze pe listă. Căutătura asta a lui, când îi verifica, era un subiect favorit de imitație pentru întreaga școală – ochelarii cu rame de metal alunecându-i în jos pe nas, sprâncenele ridicate, una un pic mai mult decât cealaltă, și privirea pe jumătate încântată, pe jumătate zeflemitoare. În zilele când sufla vântul, când roba, pletele-i albe și catalogul, toate, fluturau într-o învălmășeală foșnitoare, întreaga scenă lua înfățișarea unui episod comic, intercalat între jocurile de după-amiază și întoarcerea la ore.

Unele dintre aceste nume, ca mici frânturi ale unui refren, îi reveneau fără efort în amintire, mult timp după aceea: „… Ainsworth, Attwood,

Avonmore, Babcock, Baggs, Barnard, Bassenthwaite, Battersby, Beccles, Bedford-Marshall, Bentley, Best”…

Sau altul:

„… Unsley, Vailes, Wadham, Wagstaff, Wallington, Waters Primus, Waters Secundus, Watling, Waveney, Webb…”

Sau încă unul, care, așa cum obișnuia să spună latiniștilor din clasa a patra, cuprindea un exemplu excelent de hexametru:

„… Lancaster, Latton, Lemare, Lytton-Bosworth, MacGonigall, Mansfield…”

Ce vor fi devenit toți aceștia? se gândea el adesea; firele pe care le ținuse strânse laolaltă, odată, în ce depărtări s-or fi risipit oare, unele ca să se curme, altele să se împletească în țesături neștiute? În lumea asta, ciudatele capricii ale întâmplării îl nedumereau, capricii ce nu vor mai da, niciodată cât va fi lumea, din nou înțeles acestor refrene.

Și dincolo de Brookfield, așa cum se poate zări un munte în spatele altuia când se destramă ceața, Chips vedea lumea, lumea mistuită de schimbări și conflicte; o vedea, mai mult decât își putea da seama, cu ochii lui Kathie, așa cum îi rămăsese în amintire. Ea nu izbutise să-i lase întreaga ei gândire, și încă mai puțin strălucirea minții, dar îi lăsase în schimb o liniște și o cumpătare care se potriveau bine cu propriile sale simțiri. Tipic pentru el era faptul că nu împărtășea șovinismul general împotriva burilor. Nu că ar fi fost pentru buri – era mult prea tradiționalist pentru asta – totuși îi trecea uneori prin minte că burii duceau o luptă care avea asemănări curioase cu cele ale unor eroi din cărțile de istorie ale Angliei – Hereward the Wake, de pildă, sau Caractacus[12]. Într-un rând încercase chiar să-i impresioneze pe cei din clasa a cincea sugerându-le acest lucru, dar ei își închipuiră că era, probabil, încă una din micile lui glume.

Oricât de eretic ar fi fost în privința burilor, era ortodox în privința domnului Lloyd George[13] și a faimosului buget. Puțin îi păsa și de unul, și de altul. Când ani de zile mai târziu, L. G. a venit la Brookfield ca invitat de onoare la serbarea de sfârșit de an, fiindu-i prezentat, Chips îi spuse:

— Domnule Lloyd George, sunt destul de bătrân – hm – ca să-mi aduc aminte de dumneata când erai un tinerel și – hm – mărturisesc că mi se pare – hm – c-ai făcut progrese – hm – mari progrese.

Directorul, care era cu ei, a rămas încremenit; dar L. G. a râs din toată inima și, în tot timpul ceremoniei care a urmat, a stat de vorbă cu Chips mai mult decât cu oricare altul.

— Asta-i Chips! se comentă după aceea. Lui i se iartă. Presupun că la vârstă asta, orice a-i spune cuiva e bine spus.

10.

În 1900, bătrânul Meldrum, care urmase ca director după Wetherby și îndeplinise această funcție timp de treizeci de ani, muri subit de pneumonie; în intervalul care a urmat până la numirea unui succesor, Chips deveni director provizoriu al Brookfield-ului. Exista o foarte vagă posibilitate ca, totuși, Consiliul de administrație al școlii să-i transforme numirea provizorie în definitivă; cu toate acestea, Chips nu a fost, de fapt, dezamăgit când au numit un tinerel de treizeci și șapte de ani, strălucind de titluri și care avea o personalitate dintre acelea ce pot să reducă la tăcere sala cea mare numai ridicând dintr-o sprinceană. Chips nu putea să se măsoare cu un astfel de om, nu putuse și nici nu ar fi putut vreodată, și știa asta. Era, de fapt, o viețuitoare mai blândă și mai puțin feroce.

Anii aceia dinaintea ieșirii sale la pensie, în 1913, au fost presărați cu scene pe care și le amintea foarte bine.

O dimineață de mai; clopotul școlii sunând la o oră neobișnuită; toată lumea chemată să se adune în sala cea mare. Ralston, noul director, foarte maiestuos și plin de sine, fixând adunarea cu o severitate rece, prevestitoare de lucruri grave.

— Veți fi cu toții adânc îndurerați să aflați că maiestatea sa regele Eduard al șaptelea a decedat astăzi de dimineață… Nu vor fi cursuri în după-amiaza aceasta, dar la ora patru și jumătate se va oficia o slujbă religioasă în capelă.

O dimineață de vară, pe linia ferată lângă Brookfield. Feroviarii erau în grevă; soldații conduceau locomotivele; se aruncase cu pietre în trenuri. Elevii de la Brookfield patrulau de-a lungul liniei, socotind întreaga situație foarte amuzantă. Chips, care îi supraveghea, stătea ceva

mai departe și vorbea cu un om la poarta unei case. Tânărul Cricklade se apropie:

— Vă rog, domnule, noi ce facem dacă dăm de vreun grevist?

— Ai dori să întâlnești vreunul?

— Eu… eu… știu și eu, domnule.

Dumnezeu să-l aibă în pază pe băiat – vorbea de ei de parcă greviștii ar fi fost niște animale ciudate din grădina zoologică!

— Păi, iacătă – hm – fă cunoștință cu domnul Jones, e un grevist. Când e de serviciu, are în grijă cabina de semnalizare de la gară. Nu o dată ți-ai încredințat viața în mâinile lui.

Întâmplarea a făcut, după aceea, înconjurul școlii: auzi, Chips a stat de vorbă cu un grevist; de vorbă cu un grevist! Și părea foarte amical felul în care vorbeau unul cu altul.

Chips, amintindu-și adeseori de întâmplare, își spunea întotdeauna că pe Kathie ar fi amuzat-o și că l-ar fi aprobat.

Pentru că întotdeauna, orice s-ar fi întâmplat și oricât ar fi fost de sucite și de întortocheate căile politicii, el avea încredere în Anglia, în carnea și sângele englezesc, cât și în Brookfield, ca o instituție a cărei valoare – în ultimă instanță – depindea de faptul dacă se integra în decorul englezesc cu demnitate și fără să distoneze. Îi rămăsese o viziune care devenea tot mai limpede cu fiecare an, aceea a unei Anglii pentru care zilele tihnite se apropiau de sfârșit, a unei națiuni navigând pe căi în care o greșeală cât un fir de păr putea fi catastrofală.

Își reamintea de jubileul de diamant[14]; Brookfield-ul luase o zi întreagă vacanță, iar el și Kathie plecaseră la Londra ca să vadă alaiul. Bătrâna și legendara doamnă, șezând în caleașcă ca o păpușă de lemn gata să se sfarme, simboliza în chip impresionant atâtea lucruri care, întocmai ca și ea, își vedeau sfârșitul aproape. Era oare numai sfârșitul secolului, sau al unei epoci întregi?

Apoi cei zece ani de frenezie sub Eduard, ca o lumină electrică ce se face tot mai strălucitoare și mai albă o clipă, înainte de a se stinge cu totul. Greve și fabrici închise, supeuri cu șampanie și cortegii de șomeri, angajarea de muncitori chinezi, reforma tarifelor, vasele de război Dreadnought[15], Marconi, autonomia Irlandei, sufragetele[16], frontul de la Chatalja[17]…

O seară de aprilie cu ploaie și vânt; clasa a patra traducând din Virgiliu, fără să înțeleagă prea bine, pentru că în ziare erau știri alarmante; tânărul Grayson, mai ales, părea absent și preocupat. Era un băiat liniștit și timid.

— Grayson, dumneata să rămâi puțin – hm – după ce pleacă ceilalți.

Apoi:

— Grayson, nu vreau să fiu – hm – sever, pentru că ești, în general, un elev destul de bun – hm – în munca dumitale, dar astăzi nu mi se pare – hm – că ți-ai dat silința câtuși de puțin. S-a întâmplat ceva?

— N… nu, domnule.

— Bine – hm – să nu mai vorbim de asta, dar – hm – aștept de la dumneata lucruri mai bune data viitoare.

În dimineața următoare, în școală circula zvonul că tatăl lui Grayson se îmbarcase pe vasul *Titanic* și că nu sosise încă nicio știre despre soarta lui. Grayson fu scutit de lecții; o zi întreagă, toată școala participă la emoțiile și neliniștea lui. Apoi sosi vestea că tatăl său se afla printre cei salvați.

Chips i-a strâns mâna băiatului:

— Ei bine – hm – mă bucur, Grayson. Sfârșitul a fost fericit. Cred că viața ți se pare din nou plăcută.

— D… da, domnule.

Un băiat liniștit și timid. Însă nu lui Grayson junior, ci lui Grayson senior i-a fost dat, mai târziu, lui Chips să-i exprime condoleanțe.

11.

A urmat apoi cearta cu Ralston. Curios lucru, lui Chips nu-i plăcuse niciodată omul ăsta; era capabil, hotărât, ambițios, dar, într-un anumit fel, nu prea simpatic. Trebuie să recunoaștem că ridicase poziția Brookfield-ului ca școală și, pentru prima dată de când se pomenise, exista o listă lungă de solicitanți care așteptau să fie înscriși. Ralston era o sursă de vitalitate, un excelent transmițător de energie, dar trebuia să te păzești de el.

Chips nu și-a bătut niciodată capul să se păzească; nu se simțea atras de el, ca om, dar îl slujea cu destulă bunăvoință și deplină loialitate. Sau mai degrabă slujea Brookfield-ul. Știa că nici Ralston, la rândul lui, nu-l agrea; dar asta n-avea prea mare importanță. Se simțea destul de apărat de vârstă și vechime ca să nu împărtășească soarta altor profesori care nu izbutiseră să-și câștige simpatia lui Ralston. Dar iată că, pe neașteptate, în 1908, tocmai când împlinise șaizeci de ani, sosi și ultimatumul foarte politicos al lui Ralston:

— Domnule Chipping, v-ați gândit vreodată dacă n-ați dori să ieșiți la pensie?

Chips tresări auzind întrebarea și privi în jurul lui, în cabinetul acela plin de rafturi cu cărți, mirându-se de ce oare îl întrebase Ralston asta. Într-un târziu spuse:

— Nu – hm – n-aș putea zice – hm – că m-am gândit – hm – până acum.

— Ei bine, domnule Chipping, iată o sugestie la care ar trebui să vă gândiți. Consiliul de administrație va fi, desigur, de acord ca dumneavoastră să fiți pensionat în mod corespunzător.

Brusc, Chips își ieși din sărite:

— Dar – hm – eu nu doresc să ies la pensie! Nu socotesc că e cazul – hm – să mă gândesc la

propunerea asta.

— Totuși, eu v-aș sfătui să vă gândiți.

— Dar – hm – nu văd pentru ce-ar trebui!

— În cazul acesta, situația va fi ceva mai complicată.

— Complicată? De ce complicată?

Și continuară, Ralston din ce în ce mai rece și mai dur, Chips din ce în ce mai aprins și mai pătimaș, până când, în cele din urmă, Ralston spuse cu un ton glacial:

— De vreme ce mă siliți să vorbesc deschis, domnule Chipping, atunci poftim. De câtăva vreme nu vă mai îndepliniți corect îndatoririle. Metodele dumneavoastră de predare sunt necorespunzătoare și demodate; ținuta dumneavoastră personală este neglijentă; și îmi nesocotiți instrucțiunile într-un fel pe care, dacă ar fi vorba de un om mai tânăr, l-aș considera ca nesupunere în grad. Așa nu mai merge, domnule Chipping, și trebuie să atribuiți numai indulgenței mele faptul că am putut suporta asta atât de mult timp.

— Dar… – începu Chips, consternat peste măsură și spicuind la întâmplare cuvinte din acea extraordinară acuzație – *neglijență* – hm – ați spus?

— Da, uitați-vă la roba pe care o purtați. Întâmplător știu că roba aceasta a dumneavoastră este un subiect permanent de distracție pentru întreaga școală.

Chips știa și el asta, dar niciodată nu i se păruse că ar fi ceva foarte supărător. Continuă:

— Și ați spus de asemeni – hm – și ceva despre *nesupunere?*

— Nu, n-am zis. Am spus că, la un om tânăr, aș fi considerat-o ca atare. În cazul dumneavoastră, este probabil un amestec de indolență și încăpățânare. De pildă, chestiunea pronunțării limbii latine; mi se pare că încă de acum câțiva ani v-am spus că aș dori să se folosească, absolut în

toată școala, pronunțarea cea nouă. Ceilalți profesori m-au ascultat; dumneavoastră preferați să rămâneți la vechile metode, iar consecința e numai confuzie și ineficacitate.

În sfârșit, Chips avea ceva palpabil de care se putea lega.

— O, *asta*? replică el cu dispreț. Ei bine, eu – hm – eu recunosc că nu sunt de acord cu noua pronunțare. N-am fost niciodată. Hm – o absurditate, după părerea mea, să-i faci pe elevi să pronunțe „Kikero" la școală, când – hm – tot restul vieții lor or să spună „Cicero", dacă și asta – hm – o să spună vreodată. Și, în loc de „vicissim"… Doamne, iartă-mă… să-i faci să spună „We kiss 'im"[18]! Hm – hm și chicoti un moment, uitând că era în cabinetul lui Ralston și nu în prietenoasa lui sală de clasă.

— Ei bine, iată, domnule Chipping, e tocmai un exemplu de ceea ce mă plâng. Dumneavoastră aveți o părere, eu alta, și de vreme ce refuzați să cedați, nu poate fi vreo alternativă. Scopul meu e să fac din Brookfield o școală în pas cu vremea. Eu, personal, sunt omul științelor pozitive; cu toate acestea nu am nimic împotriva studiilor clasice – cu condiția să fie predate cu folos. Faptul că sunt limbi moarte nu e un motiv ca ele să fie predate cu metode de învățământ tot moarte. După câte înțeleg, domnule Chipping, lecțiile dumneavoastră de latină și greacă sunt absolut la fel cu cele de acum zece ani, când am venit aici?

Chips răspunse domol și cu mândrie:

— Cât despre asta – hm – ele sunt aceleași ca pe vremea când predecesorul dumneavoastră, domnul Meldrum, a venit, aici, și asta – hm – era acum treizeci și opt de ani. Ne-am început activitatea aici, domnul Meldrum și cu mine, în – hm – în 1870. Ba încă – hm – predecesorul domnului Meldrum, domnul Wetherby, a fost acela care, primul, mi-a aprobat programul de învățământ.

„Veți face Cicero cu a patra” – mi-a spus. Și el tot Cicero, nu Kikero!

— Foarte interesant, domnule Chipping, dar asta vine încă o dată în sprijinul părerii mele: trăiți prea mult în trecut și nu destul în prezent și viitor. Vremurile se schimbă, chiar dacă dumneavoastră vă dați sau nu seama de asta. Părinții de azi cer ceva mai mult, în schimbul taxelor școlare pe care le plătesc timp de trei ani, decât niște frânturi din limbi pe care nimeni nu le mai vorbește astăzi. În afară de asta, elevii dumneavoastră nu învață nici măcar ceea ce se presupune că ar trebui să învețe. Niciunul dintre ei nu a reușit, anul trecut, să obțină măcar o mențiune.

Copleșit dintr-o dată de o avalanșă de gânduri prea năvalnice pentru a le putea exprima în cuvinte, Chips își răspunse lui însuși. Toate aceste examene, certificate și așa mai departe – ce importanță aveau ele? Și ce rost avea toată această preocupare pentru eficiență și modernizare? Ralston încerca să conducă Brookfield-ul ca pe o fabrică – o uzină care să producă o cultură pentru snobi, bazată pe bani și industrie. Tradițiile nobile de odinioară ale familiei și ale proprietarilor de pământ se schimbau așa cum, fără îndoială, le era sortit, dar în loc să le lărgească într-o democrație adevărată, care să cuprindă deopotrivă pe duce și pe o- mul de rând, Ralston le îngusta după un singur criteriu: contul gras la bancă. Niciodată nu fuseseră atâția fii de bogătași la Brookfield. Serbarea câmpenească de sfârșit de an semăna cu Ascot[19]-ul. Ralston întâlnea pe indivizii aceștia bogați la cluburile din Londra și îi convinsese că Brookfield-ul era o școală a viitorului; și cum ei nu puteau cumpăra intrarea la Eton[20] sau Harrow, au înghițit momeala cu lăcomie. Îngrozitori indivizi unii dintre ei, totuși alții erau destul de cumsecade. Financiari, conducători de întreprinderi, fabricanți de produse farmaceutice. Unul dintre ei dădea fiului său cinci lire sterline pe săptămână bani de

buzunar. De prost gust… ostentativ… tot ce dăduse mai morbid, mai putred vremea aceea… Nu mai exista niciun fel de simț al măsurii. Or, tocmai asta era școala din Brookfield datoare să-i învețe: simțul măsurii, înainte de toate – și nu atât latină sau greacă, ori chimie sau mecanică. Și nu te puteai aștepta să apreciezi acest simț al măsurii acordând diplome și certificate…

Toate acestea îi străfulgerară prin minte într-un moment de revoltă și indignare, dar nu spuse o vorbă despre asta. Și-a strâns numai roba zdrențuită în jurul trupului și cu un „hm – hm" făcu câțiva pași spre ușă. Era sătul de discuție. În prag, se opri și spuse:

— Nu intenționez – hm – să mă pensionez, iar dumneavoastră – hm – puteți face în această chestiune cum doriți!

Privind înapoi la această scenă prin perspectiva calmă a unui sfert de veac, Chips simțea totuși, în suflet puțină părere de rău pentru Ralston; mai ales că, așa cum s-a întâmplat, Ralston nu-și dăduse de loc seama de forțele pe care le înfrunta. De altfel, nici Chips însuși. Niciunul din ei nu evaluase corect cât de puternică era tradiția la Brookfield și cât de repede se apăra pe ea și pe apărătorii ei.

Se întâmplase că un băiețaș, așteptând să fie primit de Ralston în dimineața aceea, ascultase de partea cealaltă a ușii întreaga conversație; a fost, firește, zguduit de cele auzite și a povestit totul prietenilor. Unii din ei, într-un timp surprinzător de scurt, au spus și părinților, așa că foarte curând deveni un fapt cunoscut de toată lumea că Ralston îl insultase pe Chips și îi ceruse să demisioneze. Consecința a fost uimitoare: o izbucnire spontană de simpatie și sprijinire a lui Chips, cum nu sperase el nici în visurile lui cele mai îndrăznețe. Constată, spre surprinderea sa, că Ralston nu era de loc simpatizat; era temut și respectat, dar nu iubit; acum, după incidentul cu Chips, antipatia față de el ajunsese la un punct în care teama fusese

învinsă și respectul distrus. Se vorbea chiar să se organizeze un fel de revoltă generală în școală, în cazul în care Ralston ar fi reușit să-l înlăture pe Chips. Profesorii, mulți dintre ei oameni tineri, care erau de acord că Chips era iremediabil învechit, trecură totuși de partea lui, pentru că urau despotismul lui Ralston și vedeau în bătrânul veteran un fel de exponent al rezistenței.

Într-o zi, președintele Consiliului de administrație, sir John Rivers, venind în vizită la Brookfield, nu-i acordă nicio atenție lui Ralston, ci se duse de-a dreptul la Chips.

— Un bărbat distins Rivers – spunea Chips, povestind doamnei Wickett întâmplarea pentru a nu știu câta oară. Nu era – hm – un elev prea strălucit în clasă. Mi-aduc aminte că niciodată n-a putut – hm – să învețe bine verbele. Și acum – hm – văd din ziare… că l-au făcut – hm – baronet. Asta e o dovadă – hm – o foarte bună dovadă.

În dimineața aceea, în 1908, luându-l pe Chips de braț când se plimbau de-a lungul terenurilor goale de crichet, sir John i-a spus:

— Chips prietene, aud că ai avut o discuție al dracului de neplăcut cu Ralston. Îmi pare tare rău de asta, pentru dumneata, dar vreau să știi că cei din Consiliul de administrație sunt de partea dumitale până la unul. Nu prea ne place omul ăsta. Foarte deștept și tot ce poftești, dar, dacă vrei să știi părerea mea, un pic *prea* deștept. Pretinde că a dublat fondurile școlii prin niște exhibiții la bursă. Cred că-i așa, dar un tip ca ăsta trebuie ținut sub observație. Așa că, dacă mai începe să facă pe grozavul cu dumneata, spune-i politicos că poate să se ducă la dracu. Consiliul de administrație nu dorește ca dumneata să-ți dai demisia. Brookfield-ul n-ar mai fi același fără dumneata și ei o știu: toți o știm. Poți să rămâi aici până când împlinești suta, dacă-ți face plăcere, și, bineînțeles, noi sperăm că va fi așa.

La aceste cuvinte – atunci ca și mai târziu, când repovestea întâmplarea – pe Chips îl podideau lacrimile.

12.

Așadar a continuat să rămână la Brookfield, având cât se poate mai puțin de-a face cu Ralston. În 1911, Ralston plecă „într-un post mai bun” – i se oferise direcția unuia din cele mai mari licee. Succesorul lui, un anume Chatteris, îi plăcu lui Chips; era chiar mai tânăr decât fusese Ralston – treizeci și patru de ani. Se spunea că ar fi un element strălucit; în orice caz avea o pregătire modernă (licențiat în științe naturale la Cambridge); era prietenos și simpatic. Recunoscând în Chips o autoritate la Brookfield, acceptă situația cu multă înțelepciune și într-un mod elegant.

În 1913, Chips se îmbolnăvi de bronșită și lipsi de la școală aproape tot trimestrul de iarnă. Acesta a fost motivul care l-a determinat să-și ceară pensionarea în vara aceea, tocmai când împlinise șaizeci și cinci de ani. În definitiv, era o vârstă destul de înaintată, iar vorbele fără menajamente spuse de Ralston au contribuit și ele, într-o oarecare măsură. Socotea că nu ar fi corect să se mai cramponeze de slujbă dacă nu și-o putea îndeplini așa cum se cuvine. În afară de asta, nu însemna că se despărțea cu totul de Brookfield. Își va închiria o locuință peste drum de școală, la excelenta doamnă Wickett, care avusese cândva serviciu la lenjerie; putea vizita școala ori de câte ori ar fi dorit și, dintr-un anumit punct de vedere, putea încă să rămână o părticică din ea.

La acea ultimă masă de sfârșit de trimestru, în iulie 1913, Chips primi urările de rămas bun și ținu o cuvântare. Nu fusese o cuvântare prea lungă, dar a fost presărată cu o mulțime de glume și a durat, poate, de două ori pe atât, din cauza râsetelor care îi întrerupeau mereu cursul. Avusese și câteva citate latinești, cât și o remarcă la adresa șefului de promoție, care, după cum spunea Chips, se făcuse

vinovat de exagerare când a vorbit despre serviciile aduse de el (Chips) Brookfield-ului.

— De fapt – hm – el se trage dintr-o familie – hm – căreia îi place să exagereze. Mi-aduc aminte – hm – că pentru asta a trebuit să-l pedepsesc pe tatăl său. (Râsete.) I-am dat un unu pentru – hm – o traducere din latinește, iar el – hm – a exagerat nota, făcând-o șapte – hm-hm!

Hohote de râs și exclamații zgomotoase. O remarcă tipică pentru Chips, gândea fiecare.

Le aminti, apoi, că era la Brookfield de patruzeci și doi de ani și că a fost foarte fericit aici.

— Asta a fost viața mea – spuse el cu simplitate. *O mihi praeteritos referat si Jupiter annos*[21]… Hm – nu e nevoie, desigur, să mai traduc… (Râsete prelungite.) Îmi amintesc de multe schimbări la Brookfield. Îmi amintesc de – hm – prima bicicletă. Mi-amintesc de vremea când nu erau nici lămpi cu gaz, nici lumină electrică, și obiceiul era ca unul din oamenii de serviciu, numit lampagiu, să nu facă nimic altceva decât să curețe, să potrivească și să aprindă lămpile în toată școala. Mi-aduc aminte de gerul acela cumplit care a durat șapte săptămâni; în timpul trimestrului de iarnă, meciurile s-au suspendat și toată școala învăța să patineze pe gheața mlaștinilor. Era prin o mie opt sute optzeci și ceva. Îmi amintesc de vremea când două treimi din școală s-a îmbolnăvit de rubeolă și sala cea mare se transformase în salon de spital. Mi-aduc aminte de focul acela mare de bucurie pe care l-am aprins în noaptea când cu Mafeking[22]. Fusese aprins prea aproape de pavilion și a trebuit să trimitem după pompieri să-l stingă. Numai că și pompierii petreceau la o serbare de-a lor și majoritatea erau – hm – într-o stare deplorabilă. (Râsete.) Mi-amintesc de doamna Brool, a cărei fotografie se mai găsește încă și acum în prăvălia cofetarului; servise acolo până când un unchi din Australia i-a lăsat o groază de bani. De fapt, îmi amintesc de atâtea lucruri, încât adesea mă

gândesc că ar trebui să scriu o carte. Dar cum ar trebui s-o intitulez oare? „Amintiri despre nuia și curea” – ei, ce ziceți? (Aclamații și râsete. Asta a fost bună – gândeau cei de față – una din cele mai bune glume ale lui Chips.) Bine, bine, poate am să o scriu într-o bună zi. Dar mai bine să vă povestesc. Îmi amintesc… îmi amintesc… dar în primul rând îmi amintesc de toate chipurile voastre. Nu le uit niciodată. Am mii de chipuri în minte – chipuri de băieți. Și dacă veniți să mă vedeți din nou în anii viitori – așa cum nădăjduiesc că veți face cu toții – voi încerca să-mi întipăresc în minte fețele voastre maturizate, dar e cu totul posibil să nu izbutesc, și atunci, într-o bună zi, când mă veți vedea cine știe unde și n-am să vă recunosc, o să vă gândiți: „Bătrânul nu-și mai aduce aminte de mine”. (Râsete.) Numai că eu îmi amintesc foarte bine de voi, dar așa cum sunteți *acum.* Asta e. În amintirea mea, voi nu îmbătrâniți niciodată. Niciodată. Uneori, de exemplu, când mi se vorbește despre onoratul nostru președinte al Consiliului de administrație, îmi zic în sinea mea: „Aaa… da, un puști simpatic și vioi, cu părul zbârlit pe creștet… care habar n-are de deosebirea dintre gerunziu și gerundiv. (Râsete zgomotoase.) Da, da, nu trebuie însă – hm – să o țin așa toată noaptea. Să vă gândiți și voi câteodată la mine, așa cum, fără îndoială, mă voi gândi și eu la voi. *Haec olim meminisse juvabit*[23]… nici de data asta nu e nevoie să traduc… (Râsete prelungite, chiote și aclamații îndelungate.)

August 1913. Chips plecă să facă o cură la Wiesbaden, unde trase la profesorul de germană de la Brookfield, Herr Staefel, cu care se împrietenise. Staefel era cu treizeci de ani mai tânăr, dar amândoi se înțelegeau foarte bine. În septembrie, la începerea trimestrului, Chips se întoarse și se instală la doamna Wickett. După vacanță se simțea cu mult mai în putere și într-o formă bună, încât aproape ar fi dorit să nu fi ieșit

la pensie. Totuși, avea o mulțime de treburi. Îi invita pe toți elevii nou veniți, la ceai. Asista la toate meciurile importante de pe terenurile școlii. O dată pe trimestru lua masa cu directorul și, o dată, firește, cu profesorii. Preluă sarcina pregătirii și editării unui nou anuar al Brookfield-ului. Acceptă președinția clubului foștilor elevi și participa la dineuri la Londra. Scria articole ocazionale pline de glume și citate latinești pentru Magazinul trimestrial de la Brookfield. Citea în fiecare dimineață *The Times* rând cu rând și începu să citească și romane polițiste – era mort după ele chiar de la apariția primelor romane senzaționale cu Sherlock Holmes. Da, era foarte ocupat, și, în același timp, foarte fericit.

Un an mai târziu, în 1914, luă din nou parte la masa de sfârșit de trimestru. Se discuta foarte mult despre război – războiul civil din Ulster[24] și neînțelegerile dintre Austria și Serbia. Herr Staefel, care tocmai se pregătea să plece în Germania a doua zi, îi spuse lui Chips că, după părerea lui, chestiunea asta din Balcani nu va avea nicio consecință.

13.

Anii războiului.

Primul șoc și, apoi, prima rază de speranță. Bătălia de pe Marna[25], Kitchener[26].

— Credeți că va mai dura mult, domnule?

Întrebat pe când urmărea primul concurs sportiv al sezonului, Chips dădu un răspuns foarte optimist. Se înșela amarnic, ca și alte mii de oameni, dar, spre deosebire de alte mii, n-a ascuns faptul după aceea.

— Ar trebui – hm – să-l terminăm – hm – până în Crăciun. Nemții sunt deja bătuți. De ce? Te gândești – hm – să te înrolezi, Forrester?

O glumă, pentru că Forrester era cel mai mic dintre elevii noi pe care i-a avut Brookfield-ul vreodată – cam patru picioare înălțime, socotindu-i de la bocancii de fotbal, plini de noroi, în sus. (Dar nu chiar o glumă dacă te-ai fi gândit la asta mai târziu; pentru că a fost ucis, în 1918, căzând cu avionul în flăcări deasupra orașului Cambrai.) Dar n-ai cum să ghicești ce te așteaptă. A părut ceva tragic de neașteptat când primul din vechii elevi ai Brookfield-ului a fost ucis în luptă, în septembrie. Când a sosit știrea, Chips se gândi: „Acum o sută de ani, băieți din școala asta au luptat *împotriva* francezilor”. Ciudat, într-un anumit fel, ca sacrificiile unei generații să le anuleze pe cele ale alteia. Încercă să-i spună asta lui Blades, șeful promoției; dar Blades, în vârstă de optsprezece ani și deja pregătindu-se pentru școala de cădeți, a râs. În definitiv, ce legătură aveau cu asta toate aceste considerații istorice? Ăsta-i bătrânul Chips, cu una din ideile lui ciudate, nimic altceva.

1915. Armatele imobilizate de la mare până în Elveția. Dardanele. Gallipoli[27]. Tabere militare răsărind chiar în apropiere de Brookfield; soldați folosind terenurile de joc pentru sport și instrucție; dezvoltarea rapidă a O.T.C.[28] ale Brookfield-ului.

Majoritatea profesorilor tineri plecaseră sau erau în uniformă. În fiecare duminică seara, în capelă, după vecernie, Chatteris citea numele foștilor elevi morți pe front, împreună cu o scurtă biografie. Foarte mișcător; „Numai că – gândea Chips, așezat în ultima strană sub galerie – pentru el acestea sunt doar simple nume, el nu le vede chipurile așa ca mine…”

1916. Bătălia de pe Somme[29]. Douăzeci și trei de nume citite într-o duminică seara.

Către sfârșitul acelui iulie catastrofal, Chatteris stătu într-o după-amiază de vorbă cu Chips, la doamna Wickett. Era extenuat, copleșit de griji și arăta foarte rău.

— Să-ți spun drept, Chipping, pentru mine nu-i de loc ușor aici. Am treizeci și nouă de ani, sunt necăsătorit și mulți oameni au aerul să gândească că ar trebui să știu ce-i de făcut. Dar cum întâmplarea face să fiu diabetic, n-am izbutit să înșel nici pe cel mai orb dintre medicii militari; nu văd de ce-ar trebui să-mi afișez certificatul medical pe ușa de la intrare.

Chips nu știa nimic despre asta; a fost pentru el o lovitură, căci ținea la Chatteris. Acesta continuă:

— Vezi care-i situația: Ralston a umplut școala cu tineri, toți foarte buni, firește, numai că acum majoritatea dintre ei s-au înrolat în armată, și suplinitorii, ce să mai lungim vorba, sunt o calamitate. I-au turnat unuia cerneală pe ceafă săptămâna trecută, seara, la ora de meditație, și, imbecilul, a făcut o criză de isterie. Trebuie să predau orele mele, să mă mai ocup și de meditații în locul unor nătărăi ca ăștia, să muncesc până la miezul nopții în fiecare seară și să mai fiu și privit cu răceală ca unul care trage chiulul, după toate astea. Nu sunt în stare să mai suport multă vreme. Dacă nu se îndreaptă lucrurile în trimestrul ce vine, o să mă prăbușesc.

— Te compătimesc – îi spuse Chips.

— Nădăjduiam, și tocmai asta mă face să spun cu ce rugăminte anume am venit la dumneata. Pe scurt, propunerea mea este aceasta: dacă te simți în stare și ți-ar face plăcere, ce-ar fi să te întorci pentru o vreme înapoi la școală? Pari într-o formă excelentă și, evident, cunoști toate problemele. Nu mă gândesc la o muncă istovitoare pentru dumneata – nu trebuie să faci nimic care să te obosească – doar pe ici, pe colo câte ceva ușor, după cum vei dori. De fapt, motivul principal pentru care țin ca dumneata să vii înapoi este, înainte de toate, nu atât munca pe care o vei depune, cu toate că, e de la sine înțeles, ea ne va fi foarte prețioasă, cât mai ales pentru ajutorul dumitale în alt chip, prin însuși faptul că *ești din nou* aici. Nimeni n-a fost vreodată mai popular decât ai fost și ești dumneata; ne vei putea ajuta să menținem lucrurile în ordine, în cazul când acestea sunt amenințate să se distrugă. Și poate că *există* acest pericol…

Cu respirația tăiată și cu o bucurie sfântă în suflet, Chips îi răspunse:

— Voi veni…

14.

Își păstră, totuși, camerele de la doamna Wickett; de fapt, locuia acolo, dar în fiecare dimineață, cam pe la zece și jumătate, își punea pardesiul și fularul și trecea drumul la școală. Se simțea foarte bine, iar munca efectivă nu-i cerea un efort prea mare. Numai câteva cursuri de latină și istoria romanilor – tot lecțiile de odinioară – și chiar cu vechea pronunțare. Aceeași glumă despre Lex Canuleia – era o generație nouă, care nu o auzise, și succesul pe care-l repurta îl făcea să se simtă absurd de măgulit. I se părea, un pic, că e asemenea unui artist de varieteu care revine pe scenă după spectacolul de adio.

Cu toții găseau că era uimitor cât de repede reținea numele și chipul fiecărui elev. Nu puteau bănui cât de strâns păstrase el contactul cu școala, de acolo, de partea cealaltă a drumului.

Avusese un succes deplin, în toate privințele. Într-un fel neobișnuit, reușise să fie de mare ajutor, și toți știau și simțeau asta. Pentru prima dată în viață, Chips se simțea *necesar* – și necesar pentru ceva care-i era foarte aproape de suflet. Nu exista sentiment mai sublim pe lume ca acela pe care, în sfârșit, îl încerca.

Făcea și glume noi – despre O.T.C. și sistemul de raționalizare a hranei, sau despre camuflajul antiaerian care trebuia instalat la toate ferestrele. Când un fel de terci misterios, de orez, începu să-și facă apariția pe lista de bucate a școlii, în fiecare luni, Chips o numi *abhorrendum* – „mâncare ce-ți inspiră oroare”. Gluma a făcut înconjurul școlii: «Ai auzit „ultima” a lui Chips?»

Chatteris se îmbolnăvi în timpul iernii din nouă sute șaptesprezece și din nou, pentru a doua oară în viața lui, Chips a devenit director-delegat al școlii din Brookfield. Apoi, în aprilie, Chatteris muri și Consiliul de administrație îi propuse lui Chips să

rămână mai departe, „cât va mai dura războiul”. Chips fusese de acord, cu condiția ca să nu fie numit oficial. Față de această onoare supremă care se afla, în sfârșit, la îndemâna lui, dădea instinctiv înapoi, simțindu-se din atât de multe puncte de vedere necorespunzător ei. Îi spuse lui Rivers:

— Vezi dumneata, nu mai sunt tânăr și nu doresc ca lumea – hm – să aștepte prea multe de la mine. Sunt și eu la fel ca toți acești colonei și maiori nou numiți pe care-i vezi pretutindeni – un produs al vremii de război și nimic mai mult. Un ofițer ridicat dintr-un ostaș de rând, asta e, de fapt, ceea ce sunt în realitate.

1917. 1918. Chips i-a trăit sub toate aspectele. În fiecare dimineață ședea în biroul direcției, ocupat cu diverse probleme, soluționând plângeri și cereri. Din bogata lui experiență, se născuse o încredere în sine calmă și binevoitoare. Lucrul cel mai de seamă era să păstrezi simțul măsurii. Atât de multă lume îl pierduse; cel puțin să fie păstrat acolo unde îi era sau ar fi trebuit să-i fie leagănul.

Acum, el era acela care duminicile, în capelă, citea lista cea tragică până la capăt, și uneori se văzuse și se spusese că avea lacrimi în ochi. Și de ce nu? spunea școala; era un om bătrân; pe oricare altul l-ar fi disprețuit pentru o asemenea slăbiciune.

Într-o zi, a primit o scrisoare de la niște prieteni din Elveția; avea multe părți cenzurate, dar aducea și unele vești. În duminica următoare, după ce a citit numele și biografiile foștilor elevi, s-a oprit un moment și apoi a adăugat:

— Puținii dintre dumneavoastră care ați fost aici înainte de război, își mai aduc, poate, aminte de Max Staefel, profesorul de germană. Se afla tocmai în Germania, în vizită la ai săi, când a izbucnit războiul. A fost foarte iubit cât a stat aici și își făcuse mulți prieteni. Cei care l-au cunoscut vor fi întristați să afle că a fost ucis săptămâna trecută pe frontul de vest.

Când, după asta, s-a așezat jos, era puțin palid, conștient că făcuse ceva neobișnuit. Oricum, nu ceruse părerea nimănui în legătură cu acest lucru și nimeni altul decât el nu putea fi învinovățit. Mai târziu, la ieșirea din capelă, auzi o discuție:

— Pe frontul de vest a spus Chips. Asta înseamnă că lupta pentru nemți?

— Presupun că da.

— Pare curios, în cazul acesta, să-i citească numele împreună cu toți ceilalți. În definitiv, era un *dușman.*

— Eh, cred că-i încă una din ideile curioase ale lui Chips. Bătrânul le mai are încă.

Întors în camera lui, Chips nu se simțea supărat de remarcă. Da, le mai avea încă – acele idei de generozitate și demnitate care deveneau tot mai rare în lumea asta frenetică. Își spunea în gând: „Brookfield-ul le va lua și el de la mine, dar nu le-ar fi acceptat de la nimeni altul”.

Într-un rând, întrebat ce părere are despre exercițiile de luptă cu baioneta care se desfășurau în apropierea pavilionului de crichet, răspunse cu intonația aceea tărăgănată, ușor astmatică, care era atât de des imitată, până la exagerare:

— Mi se pare – hm – un procedeu foarte vulgar de a omorî oamenii.

Povestea a trecut din gură în gură și a fost comentată cu mult haz – cum Chips i-a spus unei mărimi de la Ministerul de război că lupta cu baioneta e ceva vulgar. Asta-i curat Chips. I-au găsit și un calificativ pentru el – un epitet care începea tocmai să fie folosit: era „antebelic”.

15.

Odată, într-o seară cu lună plină, s-a dat alarma aeriană, tocmai când Chips își ținea lecția de latină cu elevii din clasa a patra. Tunurile bubuiră aproape imediat, și cum afară șrapnelele cădeau cu nemiluita în toate părțile, Chips a fost de părere că puteau foarte bine să rămână acolo unde erau, la parterul clădirii. Era solid construit și oferea un adăpost tot atât de bun, pe cât putea oferi Brookfield-ul; cât despre o lovitură directă, firește, nu se mai putea aștepta să supraviețuiască oriunde s-ar fi aflat. Așa că își continuă lecția de latină, vorbind ceva mai tare în zgomotul bubuiturilor de tun și șuieratul ascuțit al obuzelor antiaeriene. Unii dintre elevi erau nervoși; puțini erau în stare să fie atenți. Chips le vorbi cu blândețe:

— E posibil ca dumitale, Robertson, să ți se pară că în acest moment anume al istoriei universale – hm – faptele lui Cezar în Galia, acum vreo două mii de ani în urmă, sunt – hm – de o importanță oarecum secundară și că – hm – conjugarea neregulată a verbului *tollo* e – hm – încă și mai lipsită de importanță. Dar crede-mă – hm – dragul meu Robertson, că nu este, în realitate, așa.

Tocmai atunci se produse o explozie deosebit de puternică în apropiere.

— Nu poți – hm – judeca importanța lucrurilor – hm – după zgomotul pe care-l fac. Oh, Doamne, asta în niciun caz! Râse ușurel. Și aceste lucruri – hm – care au avut importanță timp de mii de ani, nu pot fi înlăturate dintr-o suflare pentru că un negustor de gaze rău-mirositoare a inventat, în laboratorul lui un nou soi de netrebnicie.

Chicote de râs nervos, pentru că pe Burrow, profesorul de fizică și chimie, palid, slab și inapt pentru serviciul militar, îl porecliseră „negustorul

de gaze rău-mirositoare”. O altă explozie, și mai aproape încă.

— Să ne reluăm treaba noastră. Dacă ne va fi scris să fim – hm – întrerupți curând, cel puțin să ne găsească ocupați cu ceva – hm – cu adevărat potrivit. E cineva care se oferă să traducă un text?

Maynard, un dolofan îndrăzneț, deștept și cam obraznic, spuse:

— Eu, domnule.

— Foarte bine. Întoarce la pagina patruzeci și începe de la ultimul rând.

Exploziile continuau, făcând un zgomot asurzitor; întreaga clădire se scutura de parcă era gata-gata să se desfacă din temelii. Maynard găsi pagina, care era ceva mai departe, și începu cu un glas ascuțit:

— *Genus hoc erat pugnae* – „acesta era genul de luptă” – *quo se Germani exercuerant* – „pe care îl practicau germanii”. Oh, domnule, asta-i bună! E, într-adevăr, foarte nostimă – una din cele mai bune glume ale dumneavoastră.

Se porniră pe râs și Chips adăugă:

— Ei bine – hm – vedeți dară, acum, că limbile acestea moarte – hm – pot să și reînvie uneori, ei, ei?

Mai târziu, aflară că cinci bombe căzuseră în Brookfield și în împrejurimi, iar cea mai apropiată dintre ele chiar la marginea terenurilor școlii. Nouă persoane fuseseră ucise.

Întâmplarea a fost povestită, repovestită și înflorită.

— Bătrânul nici nu s-a clintit. Ba a mai găsit și un citat vechi cu care să ilustreze ceea ce se întâmpla. Ceva din Cezar, despre felul cum luptau germanii. Nici nu te-ai fi gândit că în Cezar sunt asemenea lucruri, nu-i așa? Și felul cum râdea Chips… știi cum *râde* el… Îi curgeau lacrimile pe obraz… Niciodată nu l-am văzut râzând așa de mult…

Devenise un personaj de legendă. Cu roba lui veche și zdrențuită, cu mersul care începea să fie tot mai șovăielnic, cu ochii lui blânzi privind cercetător pe deasupra ochelarilor cu rame de metal, cu glumele lui ingenioase, Brookfield-ul nu l-ar fi dorit altfel pentru nimic în lume.

11 noiembrie 1918[30].

Vestea a sosit dimineața; conducerea școlii a hotărât o zi de vacanță, iar personalul de la bucătărie a fost rugat să organizeze cea mai copioasă masă pe care o permitea raționalizarea alimentelor în timp de război. În sala de mese era multă veselie, cântau și se băteau cu cocoloașe de pâine. Când Chips intră în toiul vacarmului, se făcu brusc tăcere, apoi, una după alta, se porniră uralele; toți se uitau la el nerăbdători, cu ochii strălucitori, ca la un simbol al victoriei. Se îndreptă spre podium, ca și cum ar fi vrut să vorbească; în sală s-a făcut tăcere, dar, după un moment, el clătină din cap, zâmbi și o porni din nou spre ieșire.

Fusese o zi cețoasă și umedă, și pe drumul din curte până la sala de mese îl pătrunsese răceala. În ziua următoare era la pat cu bronșită și nu s-a mai sculat până după Crăciun. Dar chiar din noaptea aceea de 11 noiembrie după vizita în sala de mese, Chips își înaintase demisia Consiliului de administrație.

Când școala a reînceput după vacanță, Chips se înapoiase la doamna Wickett. La cererea sa personală nu s-a mai făcut niciun fel de ceremonie de despărțire sau de prezentare, ci numai o simplă strângere de mână cu succesorul lui, și cuvântul „delegat” a fost șters din hârtiile oficiale. Perioada de război se încheiase.

16.

Și acum, după cincisprezece ani, putea privi înapoi la toate acestea cu o pace adâncă și măreață. Nu era bolnav, bineînțeles, doar un pic obosit câteodată, iar în lunile de iarnă îl supăra respirația. Nu voia să plece în străinătate – încercase într-un rând, dar avusese nenorocul să nimerească Riviera într-una din perioadele sale reci, despre care reclamele turistice evitau cu grijă să vorbească.

— Prefer – hm – să mă aleg cu o răceală – hm – în propria mea țară – obișnuia să spună după aceea.

Trebuia să fie cu multă grijă când bătea vântul dinspre răsărit, în schimb toamna și iarna nu-i erau, în realitate, așa de greu de suportat; avea un foc bun în sobă, cărți și bucuria că putea să aștepte venirea verii. Fără îndoială, vara îi plăcea cel mai mult; în afară de timp, care-i convenea, mai erau și vizitele neîntrerupte ale foștilor elevi. La fiecare sfârșit de săptămână, unii dintre ei veneau cu automobilul la Brookfield și treceau pe la el. Uneori îl oboseau dacă veneau prea mulți deodată, dar nu prea lua în seamă acest lucru; putea doar să se odihnească și să doarmă după aceea, Din tot ce-i mai putea face plăcere pe lumea asta, vizitele lor îl bucurau cel mai mult.

— Ei bine, Gregson – hm – îmi amintesc de dumneata – hm – totdeauna în întârziere la toate, ei, ei? Poate că tot în întârziere o sa fii și cu îmbătrânitul – hm – ca mine – hm – ei?

Și mai târziu, când a rămas din nou singur și doamna Wickett a intrat să strângă serviciul de ceai:

— Doamnă Wickett, a fost pe aici tânărul Gregson – hm – îți mai amintești de el, nu? Un băiat înalt, cu ochelari. Întârzia întotdeauna. Hm. Și-a luat o slujbă la – hm – Liga Națiunilor, unde

presupun că – hm – încetineala lui nu va fi remarcată, ei?

Câteodată, când clopoțelul suna apelul, se apropia de fereastră, se uita peste drum, pe deasupra gardului școlii, și vedea de departe șirul subțire de băieți trecând câte unul pe dinaintea băncii. Alte vremuri, alte nume… Totuși, cele de odinioară stăruiau încă… Jefferson, Jennings, Jolyon, Jupp, Kingsley Primus, Kingsley Secundus, Kingsley Tertius, Kingston… „Unde sunteți toți, încotro ați apucat fiecare?… Doamnă Wickett, dă-mi, te rog, o ceașcă de ceai înainte de pregătirea lecțiilor.”

Decada de după război a trecut repede, în larma schimbărilor și soluțiilor proaste. Chips, care le trăise pe toate, se simțea profund dezamăgit când privea peste graniță. Ruhr[31], Chanak, Corfu; destul de multe motive de neliniște în lume. Dar aici, în apropierea lui, la Brookfield, și chiar într-un sens mai larg, în Anglia, exista ceva care-i încânta sufletul, pentru că era de demult și reușise să supraviețuiască. Din ce în ce vedea restul lumii ca un haos pentru care Anglia făcuse destule sacrificii – și, poate, chiar prea multe. În schimb, era mulțumit de Brookfield. Își trăgea rădăcinile din lucruri care rezistaseră încercărilor timpului, schimbărilor și războiului. Ciudat! În acest sens, mai profund, cât de puțin se schimbase totuși. Băieții erau acum mai politicoși, nu mai existau bătăi; erau, însă, mai multe înjurături și înșelătorii. Era o mai sinceră prietenie între profesor și elev – mai puțină morgă, de o parte, și mai puțină lingușire, de cealaltă. Unul dintre noii profesori, proaspăt absolvent de la Oxford, permitea chiar elevilor dintr-a șasea să-i spună pe nume. Chips nu era de acord cu aceasta; era chiar puțin șocat.

— Ar putea tot atât de bine – hm – să semneze și rapoartele de sfârșit de trimestru – hm – „al dumneavoastră cu toată dragostea”, ei, ei! spuse el cuiva.

În timpul grevei generale din 1926, băieții de la Brookfield încărcau camioane cu alimente. Când totul se termină, Chips se simți cuprins de o emoție cum nu mai încercase din vremea războiului. Se întâmplase ceva, ceva a cărei semnificație finală urma abia să se dezvăluie, dar un lucru era clar: Anglia își stinsese din nou, singură, focul din vatră. Și când, la o serbare școlară din anul acela, un vizitator american a insistat asupra sumelor enorme care au costat țara din cauza grevei, Chips îi răspunse:

— Da, dar – hm – propaganda este *totdeauna* costisitoare.

— Propaganda?

— Păi nu? N-a fost – hm – o propagandă, și încă o propagandă dintre cele mai bune? O săptămână întreagă de grevă – hm – și nicio pierdere omenească, niciun foc tras! Țara dumneavoastră ar fi vărsat – hm – mai mult sânge numai – hm – numai dintr-o singură descindere într-un local de băuturi alcoolice!

Râsete… râsete… Oriunde se ducea și orice ar fi spus, se râdea. Își câștigase faima unui om de spirit și lumea aștepta de la el mereu glume. Ori de câte ori se ridica să ia cuvântul la o adunare sau chiar când discuta la o masă, cei de față erau cu mintea și expresia feței gata pregătite pentru glumă. Îl ascultau dispuși să se amuze și era ușor să-i mulțumești. Râdeau uneori chiar înainte ca el să fi ajuns la poantă.

— Bătrânul Chips a fost într-o formă excelentă – obișnuiau să spună, după aceea. E uimitor felul în care vede întotdeauna partea comică a lucrurilor…

După 1929, Chips nu mai părăsi Brookfield-ul nici chiar pentru dineurile de la Londra ale Asociației foștilor elevi. Îi era frică să nu răcească și începuse să obosească stând prea târziu noaptea. Totuși, mai trecea drumul la școală, în zilele când vremea era frumoasă, și continua încă să

primească multă lume acasă la el. Își păstrase neștirbite toate facultățile și nu avea griji personale de niciun fel. Veniturile îi erau mai mari decât avea nevoie să cheltuiască, iar micul său capital, investit în titluri cu chenare aurite, nu au avut de suferit de pe urma crizei. Dădea mulți bani la oameni care veneau la el să-i povestească necazurile lor, la diverse fonduri școlare, cât și la subvenția pe care o acorda Brookfield-ul școlii din Londra. În 1930 își făcu testamentul. În afară de aceea ce dădea școlii din Londra și doamnei Wickett, lăsa tot ce avea pentru înființarea unei burse de admitere la Brookfield.

1931… 1932…

— Ce părere aveți despre Hoover[32], domnule?

— Credeți că vom mai reveni vreodată la etalonul aur?

— Care este impresia dumneavoastră asupra situației în general, domnule? Există vreo rază de speranță?

— Când oare se va schimba cursul lucrurilor, Chips prietene? Dumneata trebuie să știi, cu experiența pe care o ai.

Toți îi puneau întrebări, de parcă ar fi fost un fel de profet și enciclopedie totodată și, mai mult decât atât, pentru că le plăceau răspunsurile lui, servite sub formă de glumă. Le spunea:

— Ei bine, Henderson, pe când eram – hm – mult mai tânăr, era câte unul care – hm – promitea oamenilor nouă pence pentru patru. Nu știu ca cineva – hm – să le fi căpătat vreodată, dar – hm – cei care ne conduc astăzi – hm – par să fi rezolvat problema cum să dea – hm – patru pence pentru nouă.

Râsete.

Câteodată, când se plimba prin școală, băieți mai mici, dintre cei mai îndrăzneți, îi puneau întrebări numai de dragul de a putea povesti celorlalți „ultima” spusă de Chips.

— Vă rog, domnule, ce părere aveți despre planul cincinal?

— Domnule, credeți că Germania vrea să pornească un alt război?

— Ați fost la noul cinematograf, domnule? Eu am fost cu ai mei, zilele trecute. E ceva grozav pentru o localitate atât de mică cum e Brookfield-ul. Au și un Wurlitzer.

— Și ce naiba – hm – mai e și Wurlitzer?

— E un fel de orgă, domnule, o orgă pentru cinematograf.

— O, Doamne… am văzut cuvântul acesta pe afișe, dar mi-am închipuit – hm – întotdeauna că trebuie să fie vreun fel de – hm – cârnat…

Râsete… „Ei, iată o nouă glumă de-a lui Chips, băieți, una delicioasă. Îi îndrugam bătrânului ceva despre noul cinematograf, iar el…”

17.

Ședea în salonul din față la doamna Wickett, într-o după-amiază de noiembrie, în o mie nouă sute treizeci și trei. Vremea era rece și cețoasă, și nu se încumeta să iasă din casă. Nu se simțea prea bine, de la ziua armistițiului; credea că poate a căpătat o ușoară răceală în timpul slujbei din capelă. Merivale trecuse în dimineața aceea pe la el ca să stea de vorbă, așa cum obișnuia, la fiecare două săptămâni.

— Toate bune? Zdravăn, voinic? Asta trebuie să faci: cât e vremea rea, să stai în casă – bântuie grozav gripa. Aș vrea să am eu viața dumitale, măcar o zi sau două.

Viața *lui*... și ce viață fusese! Întregul ei spectacol i se desfășura înaintea ochilor pe când stătea lângă foc, în după-amiaza aceea. Tot ce făcuse și văzuse: Cambridge-ul în anii șaizeci, Great Gable într-o dimineață de august; Brookfield-ul la orice oră și în orice anotimp, de-a lungul anilor. Și, în aceeași ordine de idei, și lucrurile pe care *nu* le făcuse și nu le va mai face niciodată, acum când era prea târziu: nu călătorise niciodată cu avionul, de pildă, și nu fusese niciodată la un film vorbitor. Așa că avea mai multă și, în același timp, mai puțină experiență decât ar fi putut avea cel mai tânăr dintre elevii școlii; și acest paradox al bătrâneții și al tinereții era ceea ce lumea numea progres.

Doamna Wickett ieșise ca să viziteze niște rude dintr-un sat învecinat; lăsase pe masă totul pregătit pentru ceai – pâine, unt și câteva cești în plus, pentru cazul în care ar sosi cineva în vizită. Într-o zi ca asta, nu prea puteai să te aștepți la musafiri; cu ceața de afară care devenea tot mai deasă, o să rămână probabil singur.

Dar nu. Cam pe la patru fără un sfert, se auzi soneria, și Chips, ducându-se el însuși la ușa din

față să deschidă (ceea ce nu ar fi trebuit să facă), se pomeni cu un băiețaș cam mic de statură, purtând șapca elevilor din Brookfield și cu un aer timid și speriat.

— Vă rog, domnule – începu el – aici locuiește domnul Chips?

— Hm – intră mai bine înăuntru – îi răspunse Chips. Și în cameră, un moment mai târziu, adăugă: Eu sunt – hm – cel pe care îl căutai. Și acum – hm – cu ce pot să-ți fiu de folos?

— Mi s-a spus că doriți să stați de vorbă cu mine, domnule.

Chips zâmbi. O veche glumă, o farsă obișnuită; și el care, la vremea lui, făcuse mai mult decât oricine atâtea glume, nu avea dreptul să se plângă. Îl amuza, de fapt, să pună vârf glumei lor cu una de-a lui; să le arate că era în stare și acum s-o scoată la capăt. Așa că îi spuse, clipind din ochi:

— Întocmai, dragul meu, doream să iei ceaiul cu mine. Vrei – hm – să te așezi lângă foc? Hm – nu cred să-ți fi văzut chipul până acum. Cum se face?

— Tocmai am ieșit din sanatoriu, domnule; am stat acolo cu pojar de la începutul trimestrului.

— Aha, așa se explică.

Chips începu, cu ritualul său obișnuit, să amestece ceaiul din diferitele cutii; din fericire se mai afla în bufet o jumătate de tortă de nuci cu glazură roză. Află că numele băiatului era Linford, că locuia la Shropshire și că era primul din familia lui la Brookfield.

— Să știi – hm – Linford, că o să-ți placă la Brookfield, când o să te mai obișnuiești cu el. Nu este nici pe jumătate un loc atât de îngrozitor cum îți închipui. Ești puțin speriat – hm – nu-i așa? Și eu am fost, dragă băiete, la început. Dar asta s-a întâmplat – hm – cu multă vreme în urmă. Acum șaizeci și trei de ani – hm – ca să fiu exact. Când am intrat – hm – pentru prima oară în sala cea mare și – hm – am văzut toți băieții aceia, te asigur că eram foarte speriat. Da, da – hm – nu cred să fi

fost vreodată atât de înfricoșat în toată viața mea. Nici chiar atunci – hm – când ne-au bombardat nemții, în timpul războiului. Dar asta – hm – n-a durat mult – vreau să spun sentimentul de teamă. Foarte curând m-am simțit – hm – ca acasă.

— Erau mulți elevi noi în trimestrul acela, domnule? întrebă timid Linford.

— Cum? Dar, Doamne, iartă-mă, nu eram elev atunci, ci un om, un om în toată firea, un tânăr de douăzeci și doi de ani! Și când vei vedea cu prima ocazie un tânăr – un profesor nou – ținându-și primele ore de meditație în sala cea mare – hm – gândește-te cam ce simte el!

— Dar dacă aveați atunci douăzeci și doi de ani, domnule…

— Da? Ei?

— Trebuie să fiți foarte bătrân acum, domnule.

Chips râse domol și liniștit, așa ca pentru sine. Bună glumă!

— Ei, da – hm – nu mai sunt desigur – hm – un tinerel.

Continuă să râdă încetișor o bucată de vreme. Apoi vorbi despre altele, de Shropshire, de școli și viața la școală în general și despre știrile publicate în ziare în ziua aceea.

— Dumneata, Linford, crești într-o – hm – lume plină de contradicții. Poate că o să mai piardă din caracterul său – hm – contradictoriu, când vei fi gata să te avânți în ea. În orice caz – hm – să sperăm… Da, da… Și, cu o privire spre pendulă, rosti vechea și obișnuita sa formulă: Îmi pare – hm – rău că nu poți să mai stai…

În pragul ușii îi strânse mâna.

— La revedere, băiete.

Și răspunsul veni, cu o voce tremurătoare:

— La revedere, domnule Chips…

Chips se așeză din nou lângă foc, cu aceste cuvinte răsunându-i prelung, ca un ecou, în minte:

— La revedere, domnule Chips… O farsă veche, de a-i face pe elevii noi să creadă că numele

lui era, într-adevăr, Chips; gluma devenise aproape tradițională. Nu-l supăra.

— La revedere, domnule Chips…

Își aminti că în ajunul căsătoriei, Kathie rostise aceleași cuvinte, luând ușurel în râs seriozitatea lui din zilele acelea. Gândi: „Nimeni n-ar mai spune despre mine, astăzi, că sunt prea serios, fără doar și poate…”

Deodată, lacrimile începură să-i curgă de-a lungul obrajilor – slăbiciune de om bătrân, prostească poate, dar nu se putea stăpâni. Se simțea foarte obosit; discuția asta cu Linford îl epuizase. Dar îi părea bine că l-a cunoscut. Bun băiat. Va reuși în viață.

Prin aerul încărcat de ceață răzbătu clinchetul estompat și tremurător al clopotului sunând apelul. Chips privi spre fereastră, care devenise cenușie în lumina amurgului; era timpul să aprindă lumina. Dar îndată ce-a încercat să se ridice și-a dat seama că nu era în stare; era prea obosit; oricum, tot n-avea nicio importanță. Se lăsă din nou pe spate, în fotoliu. Nu mai era un tinerel – ei, da, foarte adevărat. Fusese amuzantă întâmplarea cu Linford. Un frumos succes pentru poznașii care-l trimiseseră pe băiat.

— La revedere, domnule Chips…

Ciudat, totuși, că i-a spus tocmai așa…

18.

Când se trezi, căci părea să fi dormit, se văzu în pat; Merivale era acolo, aplecat asupra lui, și-i zâmbea.

— Ei, tâlhar bătrân, te simți mai bine? Strașnică sperietură ne-ai tras!

După o pauză, Chips murmură cu glasul atât de stins, încât rămase el însuși mirat:

— Da' ce – hm – ce s-a întâmplat?

— Ai leșinat, pur și simplu. Doamna Wickett te-a găsit când s-a întors – noroc că a dat de dumneata. Acum ești bine. N-ai de ce să te alarmezi. Mai dormi, dacă simți nevoia.

Era încântat că cineva i-a sugerat o idee atât de bună. Se simțea atât de slăbit, că nu era nici măcar surprins de amănuntele întâmplării – cum l-au adus până sus, ce a spus doamna Wickett și așa mai departe. Dar deodată o zări la celălalt capăt al patului pe doamna Wickett. Zâmbea. Se gândi: „O, Doamne, iartă-mă, da' ce-o fi făcând aici?" Apoi, mai în umbră, în spatele lui Merivale, îl văzu pe Cartwright, noul director (îl considera „nou", deși era la Brookfield din 1919), și pe bătrânul Buffles, numit în mod obișnuit „Roddy". Ce curios că erau aici cu toții! Se gândi: „Oricum, n-are rost să-mi bat capul să aflu de ce, pentru toate fleacurile. Mai bine să dorm".

Dar nu dormea și nici nu era cu totul treaz; era un fel de stare intermediară, plină de năluciri, chipuri și glasuri. Imagini de demult, frânturi de melodii vechi – un trio de Mozart pe care îl cântase odinioară Kathie în… aclamații, râsete, bubuitul tunurilor și, peste toate, clopotele din Brookfield, clopotele din Brookfield. „Așadar, dacă domnișoara *Plebe* dorea să se mărite cu domnul *Patrician*… Da, da, poți, mincinosule…" Glume… „Mâncare ce-ți inspiră oroare"… Glume… „Dumneata ești, Max? Da, intră. Ce vești

din patrie?”… *O mihi praeteritos…* „Ralston spunea că sunt moale și nu obțin rezultate, dar nu s-au putut descurca fără mine…” *Obile heres ago fortibus es in aro…* „Poate cineva dintre voi să traducă asta? E o glumă[33]”…

La un moment dat, auzi vorbindu-se despre el în cameră. Cartwright îi șoptea lui Merivale:

— Bietul bătrân, trebuie să fi dus o viață tristă, mereu singur.

Merivale îi răspunse:

— Nu totdeauna singur. A fost și căsătorit.

— Da? N-am știut asta.

— Ea a murit. Trebuie să fie de atunci, oh, vreo treizeci de ani. Poate mai mult.

— Păcat. Păcat că n-a avut copii.

La aceste cuvinte, Chips deschise ochii cât putu de mari, încercând să le atragă atenția. Îi venea greu să vorbească tare, dar izbuti să murmure ceva; cu toții își întoarseră privirea și se apropiară de el.

Se lupta încet-încet cu fiecare cuvânt:

— Ce… ce anume – hm – spuneați despre mine… chiar acum?

Bătrânul Buffles zâmbi și spuse:

— Nimic, dragul meu, absolut nimic; tocmai ne întrebam când o să te trezești oare din somnul acesta odihnitor.

— Dar – hm – v-am auzit… *vorbeați* despre mine…

— Absolut nimic important, dragă prietene, te asigur, îți dau cuvântul meu…

— Credeam c-am auzit pe unul din voi spunând că e păcat – hm – păcat că n-am avut copii… Ei?… Dar eu am, să știți… eu am…

Ceilalți zâmbiră fără să răspundă și, după un moment, Chips începu să râdă încet, înăbușit și întretăiat:

— Da – hm – am – adăugă el cu glas tremurător, dar vesel – mii de copii… mii… și toți băieți…

Un cor îi răsuna acum în urechi, într-o armonie supremă, mai măreață și mai duioasă decât o auzise vreodată și, în același timp, atât de mângâietoare: „… Pettifer, Pollett, Porson, Potts, Pullman, Purvis, Pym-Wilson, Radlett, Rapson, Reade, Reaper, Reddy Primus… veniți în jurul meu cu toții, să vă vorbesc pentru ultima oară și să vă spun o glumă… Harper, Haslett, Hatfield, Hatherley… ultima mea glumă… Ați auzit-o?… V-a făcut să râdeți?… Bone, Boston, Bovey, Bradford, Bradley, Bramhall-Anderson… Oriunde ați fi și orice s-ar fi întâmplat, dați-mi clipa aceasta, să fiu cu voi în această ultimă clipă… băieții mei…”

Și adormi îndată. Părea atât de liniștit, încât nu l-au mai tulburat să-i spună noapte bună. Dar a doua zi dimineața, când clopotul școlii a sunat pentru micul dejun, Brookfield-ul a aflat vestea.

— Brookfield-ul nu va uita niciodată bunătatea și generozitatea lui – a spus Cartwright în cuvântarea ținută în fața școlii; ceea ce era absurd, pentru că toate lucrurile sunt date uitării până la urmă.

Dar Linford, în orice caz, își va aminti și va povesti întâmplarea:

— Eu i-am spus la revedere, lui Chips, în seara din ajunul morții sale…

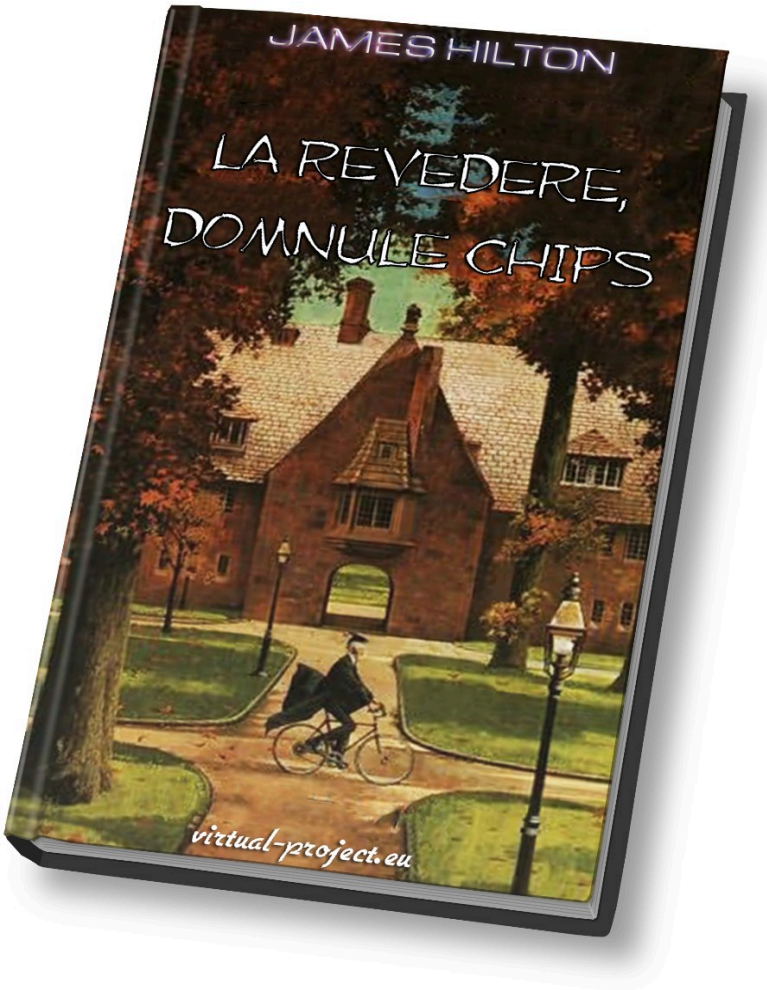

virtual-project.eu

violin

{1} În latinește în text: „Anul Domnului” – aluzie la vârsta lui foarte înaintată.

{2} Colegiu englez celebru, înființat în 1571, unde, printre alții, a învățat și Byron.

{3} *Distinguished Service Order* – decorație pentru servicii deosebite.

{4} În engleză, *housemaster,* pentru care nu există un corespondent în limba română, denumește profesorul care locuia în școală, având și atribuții de supraveghere.

{5} Poet, pictor și scriitor englez (1838-1896), care a adus o mare contribuție la renașterea artei decorative, a gustului, proclamând noblețea artei industriale.

{6} Porecla dată de elevi profesorului Chipping înseamnă, în limba engleză, cartofi prăjiți – mâncare foarte agreată în Anglia, unde cartofii prăjiți se vând în pungi la orice colț de stradă.

{7} Care ajută memoria, care înlesnește aducerea aminte.

{8} În textul original, joc de cuvinte. Pronunțarea cuvintelor *can you, liar* (poți, mincinosule) este, în englezește, foarte apropiată de cea a cuvântului latinesc *Canuleia.*

{9} Numele unei mahalale a Londrei.

{10} În franțuzește, în text; la figurat, schimbare bruscă de păreri.

{11} La 14 iunie 1645 a avut loc bătălia decisivă de la Naseby, unde armatele parlamentare, conduse de Cromwell și Fairfax, au zdrobit definitiv armata regală engleză.

{12} Erou breton, regele silurilor. El a apărat Bretania împotriva trupelor împăratului roman Tiberius Drusus Claudius. A murit cam prin anul 54 al erei noastre.

{13} Om politic englez (1863-1945), lider al liberalilor, prim-ministru între anii 1916-1922. Bugetul întocmit de el în 1909 încerca, la adăpostul unor măsuri limitate în favoarea maselor muncitoare, să obțină de fapt aprobarea sumelor necesare pentru înarmare.

{14} Este vorba de jubileul de diamant al reginei Victoria.

{15} Nume purtat de un mare cuirasat englez, lansat în 1906, care a marcat o eră nouă în construcția vaselor de linie. Succesul acestui cuirasat a făcut să fie numit „dreadnought” orice vas de război de proporțiile acestuia.

{16} Nume dat în Anglia, înaintea primului război mondial, luptătoarelor care revendicau dreptul la vot al femeilor.

{17} Localitate la 43 km vest de Constantinopole. Pe aici trecea linia fortificată ce apăra Capitala, unind țărmul Mării Negre cu țărmul Mării de Marmara. Aici a fost oprită, la finele lui octombrie 1912, ofensiva armatelor bulgare în timpul primului război balcanic.

{18} Joc de cuvinte; astfel pronunțat, cuvântul latinesc *vicissim,* „invers", sună la fel, în englezește, ca *we kiss,* „îl sărutăm".

{19} Localitate unde aveau loc renumite curse de cai.

{20} Colegiu regal, fondat de Henric al IV-lea în 1440.

{21} În limba latină în text: „O, dacă Jupiter mi-ar da înapoi anii care au trecut" – citat din Virgiliu.

{22} Sărbătorirea de către englezi a despresurării orașului Mafeking din Africa de Sud, asediat de buri, în 1900, în timpul războiului colonialist purtat de Anglia împotriva republicilor bure.

{23} În limba latină în text: „Îmi face plăcere să-mi amintesc de acestea".

{24} Denumire a Irlandei de Nord, care, în urma luptelor pentru independența Irlandei, a rămas provincie britanică.

{25} Râu în Franța, afluent pe partea dreaptă a Senei, unde a avut loc cea mai mare bătălie din timpul primului război mondial (1914), între armatele anglo-franceze și cele germane, terminată cu victoria anglo-francezilor.

{26} Horațio Herbert Kitchener (1850-1916), feldmareșal englez. Între 1895-1898 a cucerit Sudanul, înăbușind în sânge răscoala populației autohtone. A fost comandant suprem al armatelor engleze în războiul anglo-bur (1899-1902). Între anii 1914-1916, a fost ministru de război al Marii Britanii.

{27} Peninsulă care desparte strâmtoarea Dardanele de Golful Saros. În cursul primului război mondial, la Gallipoli și Dardanele au avut loc mari bătălii între corpul expediționar anglo-francez și turci. Francezii și englezii s-au uzat timp de mai multe luni într-un război de asediu, întrerupt de lupte violente, soldate cu foarte mulți morți, fără să poată cuceri pozițiile turcești, organizate cu sprijinul armatelor germane.

{28} În englezește *O.T.C.* – „Officer's Training Corps" – înseamnă pregătirea militară organizată în timpul războiului și menținută ulterior în toate școlile mari din Anglia.

{29} Fluviul cu acest nume, din Franța, a fost teatrul unor operațiuni de război neîntrerupte între 1915 și 1918, dar bătălia a rămas

celebră datorită în mod special luptelor din iulie-noiembrie 1918, când francezii și englezii au încercat să împingă linia frontului pentru a apăra Verdun-ul. Cu acest prilej au fost folosite pentru prima oară tancurile.

{30} La această dată s-a semnat, în pădurea de la Compiègne, în Franța, armistițiul cu Germania învinsă, punându-se astfel capăt primului război mondial.

{31} Ca urmare a neexecutării unor clauze ale tratatului de la Versailles, trupele franceze au ocupat, din 1923 până în 1925, teritoriul german Ruhr.

{32} Herbert Charles Hoover, om politic american; între anii 1929-1933, a fost președinte al Statelor Unite ale Americii.

{33} Se referă la textul latinesc de mai sus, care n-are niciun sens.

Table of Contents

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.
15.
16.
17.
18.

Table of Contents

1. 2
2. 7
3. 9
4. 12
5. 15
6. 17
7. 22
8. 26
9. 28
10. 32
11. 35
12. 42
13. 46
14. 49
15. 52
16. 55
17. 60
18. 64